LA VALL DELS REMENCES
El Segle XII a la Vall d'Hostoles

Un segle conservador: el feudalisme es consolida. A un segle revolucionari, el XIè, en succeeix un de conservador, el XIIè. Com diu Bonassie, el poder feudal crital·litza. És un segle d'estudi difícil: escassetat de documents, ja que inclusivament els arxius reials no existeixen fins Alfons I, cap els finals del segle. Els pactes de renovació entre el Comte de Barcelona i els nobles es perden, o no es porten a terme, el que dificulta l'estudi dels dominis jurisdiccionals i les seves relacions feudo-vassallàtiques. Els Usatges no apareixen fins els anys 1150-1160, per tant es careix d'una norma jurídica clara. Els Estatuts de Pau i Treva de l'època 1100-1150, són molt poc coneguts. No es coneixen bé les relacions entre els senyors i els pagesos, si bé molts d'aquests apareixen ja com a serfs de la gleva, a qui s'apliquen els mals usos. Cap a finals del segle apareix la figura del remença, o home que per abandonar la terra que treballa, ha de redimir-se prèviament.

Segons les agudes observacions del professor nordamericà Thomas N. Bisson (1), els castells continuaren essent un element fonamental en el nou sistema de poder en el segle XII. Fou l'Administració dels castells, el que féu que en el segle anterior, es sancionessin per escrit els pactes i juraments de fidelitat. Aquestes formes es multiplicaren, cada vegada que un home diferent es feia càrrec d'un castell. Bisson diu, que n'ha comptat uns dos-cents, en una mostra d'uns dos mil documents atorgats entre els anys 1101 i 1213, procedents la major part dels comtats de la Catalunya Vella. Així, doncs, el castell regulat per un sistema de pactes i juraments va permanèixer impermeable a les noves tendències socials. Els feus s'estengueren als seus voltants, i els posseïdors de castells prestaven jurament de fidelitat per ells, i, malgrat tot, no eren feus i els castlans eren aliats més que vassalls.

Però els pactes que rarament foren revisats en el segle XII, ben aviat varen perdre la seva utilitat com indicadors del valor d'un castell en la dominicatura i en els feus; a aquest respecte ja no compensava el jurament formulari, raó per la que el seu nombre va disminuir des de finals del segle XII.

Bisson continua dient, que el nombre i diversitat dels feus a les fonts documentals, sembla indicar que a Catalunya el procés de feudalització, es féu més intensiu en el segle XII, però sense exagerar. En els testaments es continuava establint una distinció clara entre terra al·lodial i feudal. Els nuclis de camperols estaven en procés de feudalitació en gran part de la Catalunya Vella. Aquestes paraules del professor nordamericà, ens recorden la gran complexitat de l'organització de la societat catalana en els segles XI i XII. Si el castell no és valid en molts de casos per explicar la posició del seu posseïdor en cada domini; difícil per no dir impossible, ens serà poder comprendre el funcionament i fins i tot, com s'estructurava tot el sistema de vassallatge, la barreja de propietat territorial i domini jurisdiccional acaba per fer inextrincable el problema, mentre no es posseeixin bons estudis locals sobre l'administració de castells i dominis d'ells depenents durant el segle XII. Bisson també ens recorda, que sense exàmens exhaustius dels arxius, la Història de Catalunya continuarà essent... «la grande inconnue»...»

Pero indubtablement hi ha alguna cosa molt clara. L'antiga noblesa sostinguda per la revitalització del poder comtal va permanèixer activa en el poder. La publicació dels Usatges a meitat del segle, és per un costat l'afirmació de la potestat de Ramon Berenguer IV i de la seva voluntat de «princeps» suprem, però és al mateix temps l'afirmació del gran poder dels nobles, a qui el Comte legalitza llurs drets consuetudinaris en el dret escrit del naixent estat. Els Usatges s'assemblen molt a un pacte entre les dues potències del moment: el Comte de Barcelona per un costat, i els membres de l'alta noblesa per l'altre. Cap a finals del segle aquest equilibri s'inclinara lleugerament a favor del Comte Rei. La reorganització de l'administració dels castells, i la vicarial, sostreuran els nobles l'exercici de la jurisdicció criminal, no sense que es produeixin grans tensions, i inclusivament guerres molt poc conegudes, cap a finals del segle. La situació en el camp es va agreujant amb notables prejudicis pels pagesos depenents.

A la Vall d'Hostoles, tot sembla indicar que l'administració dels castells i per tant les relacions entre el Comte de Barcelona i els Senyors d'Hostoles, continuaren sostingudes pels pactes establerts en els segle passat en temps de Ramon Berenguer I i Almodis (2). Per tant al nostre entendre el vincle era dèbil i comportaria una situació molt favorable a una actuació autònoma dels Senyors d'Hostoles, fins el regnat d'Alfons I, qui en certa manera incrementà el seu poder, del que tenim coneixement mitjançant actuacions concretes, com són una intervenció de la Cúrial Reial, en uns canvis entre Ramon de Rocacorba i Miró d'Hostoles, que el Rei primer anul·là i més tard confirmà, fent així valer la seva autoritat; i una sentència arbitral en un plet sostingut entre l'Abat d'Amer i el Senyor d'Hostoles. Com que la potestat suprema que és la del Comte de Barcelona, és llunyana i s'exerceix amb dificultats, el Senyor d'Hostoles és i continuarà essent fins a començaments del segle XV, amo absolut de la Vall. De tota manera la intervencio del Rei Alfons I que acabem d'esmentar, fa més indicacions que caldria aclarir a fi de determinar com estava el problema de la jurisdicció a la Vall. El Rei ven a Miró d'Hostoles, el «senioraticum» que ell i el seu pare (Ramon Berenguer IV), tingueren en els honors de Ramon d'Hostoles, oncle de Miró, per 3.000 sous barcelonesos, quantitat importantíssima, tenint en compte com estaven els preus en aquell segle. Si aquest senyoriu era la Vall d'Hostoles, representava que Miró d'Hostoles hauria comprat, cosa que no creiem, la Vall com alou i hauria deixat d'ésser feu del Rei. El més probable és que els honors de Ramon d'Hostoles fossin altra cosa, i en conseqüència Miró era feudatari del Rei Alfons per

la Vall d'Hostoles, com ja ho havia estat Eneas Miró per Ramon Berenguer I i Almodis en el segle passat. Però, insistirem novament, aquest feu, situat en terres molt conservadores de Girona, on el Rei tenia molts de problemes, i en lloc amb comunicacions difícils que aïllaven de l'administració, era propietat dels Senyors d'Hostoles.

Per a Catalunya, el segle XII, és un segle en el que continua el procés de senyorialització, la terra es va concentrant en mans dels poderosos i els pagesos en la seva majoria veuen disminuir la seva llibertat i augmentar les seves prestacions. La reconquesta i repoblació de la Catalunya nova, crearà dos «status» socials pels camperols, un de major llibertat per als assentats a la part nova, un altre d'opressió creixent per als ocupants de terres a la Catalunya Vella. En l'aspecte polític, cal destacar l'expansió ultrapirinenca, la publicació dels Usatges, la unió de Catalunya amb Aragó i un enfortiment del poder del Comte-Rei, cap a finals del segle (3).

ELS SENYORS D'HOSTOLES DEL SEGLE XII. — El primer d'octubre del 1107 el Comte de Barcelona Ramon Berenguer III, concedia per esposa a Bernat II Comte de Besalú, la seva filla Maria que llavors tenia solament 12 anys (4). Per altra banda, el Comte de Besalú, era un home malaltís i feble de caràcter, com ens diuen els historiadors. Els dos comtes pactaren que en cas de mort d'algun d'ells hi haurien cesions recíproques: el de Barcelona cediria el Comtat d'Osona i el de Besalú els seus comtats. La jugada política de Ramon Berenguer era clara, com que el comte Bernat III era un home d'edat i malaltís, tot feia preveure que, amb aquest pacte podria afegir al Comtat de Barcelona, els de Besalú, Vallespir, Fenollet i Perapertusa. I així ocorregué; en octubre de 1107, amb nou dies de diferència se signaren les dues concessions i com que Bernat III morí abans del 1111, el Comtat de Besalú després de certes vicissituds per disputes d'herència, passà definitivament baix la potestat del Comte de Barcelona.

Però, el que aquí ens interessa és constatar que entre els signants de la concessió feta per Ramon Berenguer III figura Galceran d'Hostoles, home per tant principal en la Cort Comtal de Barcelona. Entre altres dignataris assistents a l'acte figuren, Guillem Ramon Senescal i Arnau de Cartellà. El primer ens interessa ja que uns anys més tard, en 1118 el trobarem com a Senyor d'Hostoles, i el segon perquè els seus successors posseiran el domini d'Hostoles, destacant Guillem de Galceran de Cartellà que va viure entre 1225 i 1305.

Poca cosa sabem de Galceran d'Hostoles. Malgrat tot hem recollit una informació que pot afectar la seva persona. El 2 d'abril de l'any 1097, Bernat Gibert, propietari aloer que vivia a la Vall de Cogolls, en l'alou anomenat «Cumba» situat sota al castell d'Hostoles féu testament i entre altres deixes en fa una a favor del seu Senyor Galceran (5). Pensem que aquest **«Seniorem meum Gauceran-dum»**, pot ser el Senyor d'Hostoles. Si això fos cert, podríem assignar a Galceran un període comprès entre 1097 i 1107. El fet de figurar com a testimoni del Comte de Barcelona, en 1107, ens indica que la posició del Senyor d'Hostoles a la Cort Comtal, era tan bona com ho fou durant tot el segle pasat.

Res més no sabem de Galceran d'Hostoles, ni qui el succeí en la senyoria de la Vall. Degué morir abans del 1118, ja que en aquest any Guillem Ramon de Moncada, Senescal de Catalunya, estava al front de la Vall d'Hostoles, fet que coneixem pel seu testament. Les famílies de Moncada i Hostoles, estaven fortament vinculades des del darrer terç del segle passat. Recordem les nombroses vegades que hem trobat units als Moncada amb Miró Foguet d'Hostoles. La figura de Guillem Ramon de Moncada és poc coneguda, però el que sembla cert és que fou el pare del Gran Senescal del mateix nom, segons Çoll i Alentorn es tractava probablement del fill d'Arbert de Moncada (6). Fou Senyor d'Hostoles i Oló i segon senescal de Barcelona del seu llinatge, es casà amb Agnès, potser de la família comtal urgellesa i tingué almenys dos fills, Guillem Ramon el Gran Senescal, i Ot.

El testament de Guillem Ramon de Moncada és complicat, tant per la seva complexitat, com per les indefinicions pròpies de l'època; no obstant conté importants informacions (7). En primer lloc senyala el seu desig d'ésser enterrat en el Monestir d'Amer, costum tradicional en els Senyors d'Hostoles, pel que entrega un alou que té a Genestar. Seguidament disposa donacions a la Canònica de Girona, a l'església de Fornells i als monestirs de Sant Cugat del Vallès i de Sant Llorenç. Enumera amb detall l'herència del seu fill Ot a qui dóna el castell de Tornamira per alou, i els honors que té per Llucià fins el Castell d'Oló, la Serra del Llop i la Serra d'O incluint el que tenia en aquests quatre termes: alous, feus i castellanies. Cita a continuació altres béns entre ells» . . .**«castrum de Ostoles et fevos quos teneo per Mironem ab integrum . . .»**. És a dir, deixa el castell d'Hostoles al seu fill Ot junt amb els feus que té per Miró. Tot això voldria dir per a nosaltres el següent: per causa que desconeixem, Guillem Ramon tenia subinfeudat el castell i feus d'Hostoles, que els Hostoles tenien infeudats pel Comte de Barcelona. Tinguent compte que és una època de disbauxa feudal, voldria dir que es feia sense consentiment del senyor principal, en aquest cas el Comte de Barcelona. El Miró citat en el testament, seria l'hereu de la casa Ostoles, probablement menor d'edat i que més tard el veurem baix el nom de Miró II.

Com hem vist poc sabem de Guillem de Moncada com a Senyor d'Hostoles però el cert és que posseí el castell amb una subinfeudació, com era corrent en aquesta època, i que el llegà al seu fill Ot, que el regenta poc temps, ja que en 1142, trobem documentat a Miró II casat amb Dolça, matrimoni que tingué dos fills: Galceran i Miró.

De Miró II també se'n sap poc. Però en el testament fet per Berenguer de **Curtibus** a 18 de les K. de febrer del 1142, legà al seu fill el castell de Puig Alder i posà a la seva esposa i fill sota la guarda i protecció de Miró, Senyor del Castell d'Hostoles (8). Estem en plena època dels encomanaments i res millor per al castellà de Puig alder que posar la seva família sota la protecció del seu Senyor: Miró d'Hostoles. Sabem que aquest Miró estava casat amb Dolça pel testament d'aquesta, fet el 1184, ja que en fa nova referència, encara que Miró feia ja molts d'anys que era mort. Creiem que Miró II morí prematurament, ja que la poca documentació que tenim fins la dècada de 1160 no ens permet afirmar-ho. Pel testament de Ponç de Cervera, que estava emparentat amb els Hostoles, sabem que aquest legà el seu patrimoni a la seva filla, en el seu defecte a la seva muller i en defecte de tots a Galceran i Miró

d'Hostoles. Aquest, serà el futur Miró III. La llacuna, sobre la vida i govern de Miró II a la Vall d'Hostoles, serà subsanada el dia que es pugui investigar la nombrosa documentació inèdita que hi ha pels arxius de les cases pairals de la Vall d'Hostoles.

Som a l'època final de la reconquesta catalana R. Berenguer IV és ja príncep d'Aragó, pel seu matrimoni amb Peronella. És l'època de l'aparició dels Usatges i la colonització de la Catalunya Nova. Sembla que Miró II és mort i que la Vall d'Hostoles es posseïda i governada, bé per la vídua Dolça d'Hostoles, bé per Galceran, fill gran de Miró II. Hem examinat un document, que ens permet plantejar aquest hipòtesi. A 12 de les kalendes de setembre de l'any 1161, Galceran, la seva mare Dolça i el seu germà Miró venen un peça de terra que tenien a la parròquia de Sant Miquel de la Pineda. El document, en un petit tros de pergamí, està en mal estat, però està signat pel batlle, i els noms d'altres signants, com Guillem de Port, Ramon de Cloper i Berenguer de Colltort que són testimonis de qualitat. Això ens permeten suposar amb fonament que Galceran, Dolça i Miró atorgants del document, són els Hostoles, senyors de la Vall en aquells moments (9)

És molt probable, per tant, que Galceran que és el primer signant fos el Senyor d'Hostoles, encara que per poc temps, ja que Dolça la seva mare, en el seu testament de 1284 manifestà el desig d'ésser enterrada en el Monestir d'Amer al costat del seu fill Galceran, i Miró III ja era senyor d'Hostoles l'any 1168.

El que és segur és que Dolça d'Hostoles, esposa de Miró II i mare de Miró III, juga un gran paper en el domini d'Hostoles des del 1161 al 1184. Però no avancem aconteixements, ja que ara ens hem de preocupar, d'un altre membre de la família Hostoles. Ens referim a Ramon d'Hostoles, enigmàtic personatge, que tingué importants honors a la Vall, en el període entre 1150 i 1165. Ramon d'Hostoles no és citat per Monsalvatge ni per cap altre autor, en la genealogia dels Senyors d'Hostoles, però degué ser un gran personatge de la Vall i possiblement oncle matern de Miró II, que havia heretat de Ramón els masos de Bullols i Planxa a la Vall de Cogolls, i que a la seva vegada donà a l'Abad d'Amer en 1180 (10). Concretament Miró III fa constar, que els esmentats masos els havia heretat de **Ponce-rus Raimundus de Ostoles** i de la seva filla **Estranea**. Un altre document ens parla també d'aquest personatge. És la carta d'adquisició i donació que féu el 4 de juliol de 1168, Alfons I Rei d'Aragó i Comte de Barcelona, a Miró III referent al castell de Rocacorba en la que cedeix a Miró i als seus successors el Senyoriu que ell, el Rei Alfons, o el seu pare Ramon Berenguer IV, tingueren en els honors de Ramon d'Hostoles, oncle de Miró.

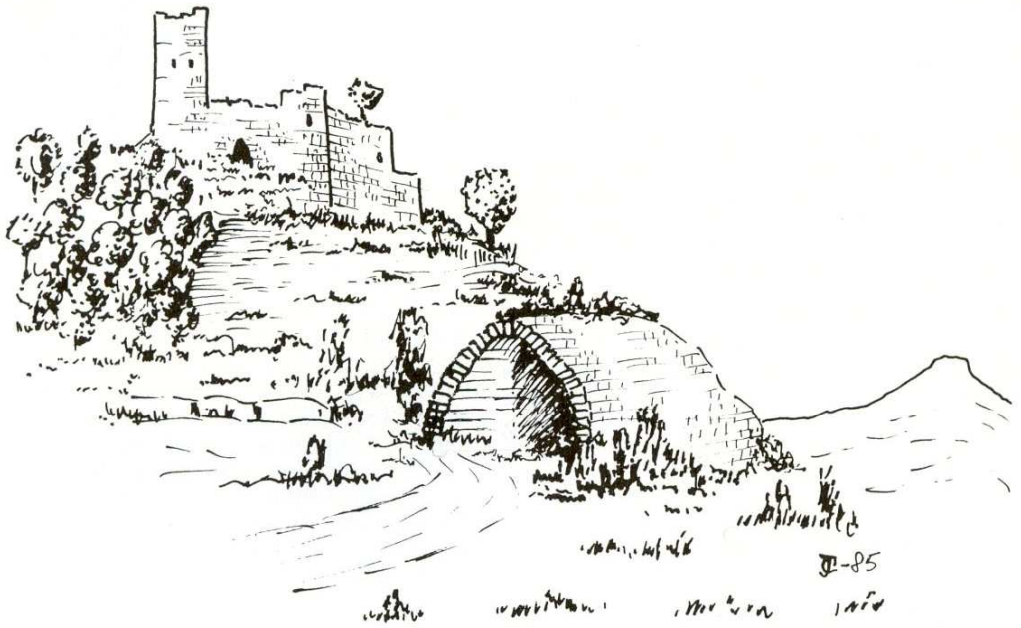
Els problemes del reconeixement de les persones en aquest segle, és altament difícil. Probablement Ramon d'Hostoles era un germà del Senyor d'Hostoles, que podria molt bé ser Miró II. Moltes vegades l'esposa agafa també el nom del llinatge en el qual ha entrat. Un exemple ben clar el tenim ama Blanca d'Hostoles, esposa del famós Guillem Galceran de Cartellà, Senyor d'Hostoles durant gran part del segle XIII, que en realitat era de la casa Creixell. En cap document no consta com a tal Blanca de Creixell, en canvi sí hi figura com a Blanca d'Hostoles encapçalant els documents, en absència del seu marit. Altres vegades, no figura el cognom sinó solament el nom dels signants, el que encara dificulta més la informació. Les precisions sobre els personatges i la manca de documents, ens rodeja d'inseguretat i aquest és el cas de Ramon d'Hostoles, enigma que es resoldrà sense dificultats, quan es disposi de major documentació.

Dolça d'Hostoles, mare de Miró III, apareix en en la Història de la Vall rodejada d'una forta personalitat. Vídua de Miró II, degué intervenir en el govern del domini tant en la minoria d'edat dels seus fills, com més tard amb els seus consells. Sembla dotada amb criteris d'independència, un gran temor religiós i una forta inclinació familiar.

En 1161 ja apareix com hem vist en un document de venda d'unes terres a Sant Miquel de la Pineda, en un moment en que el seu fill Galceran era probablement Senyor de la Vall. A 13 de les kalendes d'octubre del 1175, Arnal de Curtils, amb el consell i voluntat del seu Senyor Miró d'Hostoles i la seva mare Dolça, cedeix una peça de terra, a excepció del domini directe, rebent un cens anyal d'un aparell de coques. Per tant figuren novament Miró III i la seva mare Dolça, autoritzant la venda d'una peça de terra, fet que confirma el paper important que jugava la mare al costat del seu fill (11). El 19 de maig del 1180, Miró III fa una donació a l'Abat d'Amer i signa Dolça com a testimoni **(Dulcie mater Mironis).**

Abans del 1184, Dolça d'Hostoles havia dotat una capella a Sant Salvador en el castell de Puig Alder, que és un dels tres castells que guarniren la Vall durant tota l'edat mitjana. Aquest fet, que és molt conegut i la recent troballa d'una imatge romànica dedicada a la Mare de Déu, ens invita a entrar en certs detalls sobre aquest castell. Està situat en un puig entre els de Colltort i d'Hostoles, formant tots tres castells un sistema de defensa, que tingué un paper molt important des de temps de la Marca Hispànica. Per arribar-hi cal prendre un camí que surt de Sant Feliu de Pallerols, s'endinsa per la Vall de Vallac o Aiguabella, passa pel bell mig dels mas de Botets, per després enfilar-se un xic i passar per davant de la portalada del Pujol, que és una altra bona masoveria. Un cop passat el Pujol, el camí es torna suau i zig-zaguejant i ens mena cap els Estanyols. L'Estanyol de Baix, és un gran caseriu, situat en una petita plana de conreus i que queda sota de l'actual ermita de Sant Salvador. Si continuéssim amunt passaríem per l'Estanyol Damont i la Codina, masos situats a prop dde volcà Traiter, avui apagat, però que fa un centenar de mil·lenis, tingué fortes erupcions amb abundants colades basàtiques que davallant per la Vall de Vallac arribaren més avall de Sant Feliu de Pallerols. L'ermita restaurada el 1983, ens parla d'un antic castell roquer que era en realitat un petit fortí construït sobre la pura roca a la part més elevada del puig. Aquest castell tenia molt bona defensa i encara avui s'endevinen una sèrie de fortificacions pel seu voltant. Per la banda de bac, es pot pujar sense dificultats fins arribar a l'ermita. Des del cim, es comprèn bé la seva excepcional posició estratègica, en una zona clau de la Vall d'Hostoles, que li permeté jugar un paper important del segle XI fins al XV. La primera font documental en la que apareix citat, és el testament sagramental del Comte Bernat Tallaferro, que el legà al seu fill Bernat junt amb el castell d'Hostoles.

Estat en què es trobaven les ruïnes del castell d'Hostoles a començaments del segle XX.

Quasi tota l'Edat Mitjana estarà en possessió dels Senyors d'Hostoles que el tenien en feu pels Comtes de Barcelona i jugarà un paper important en diferents fets bèlics ocorreguts a la Vall en temps dels Reis Jaume I i Pere El Gran, quan el castell que era del Rei, fou atacat pels homes del Senyor d'Hostoles. Com era costum a l'Edat Mitjana, al front del castell hi havia un castlà que el dirigia en nom del Senyor. Al 1142 era castlà de Puig Alder Berenguer de **Curtibus** personatge originari de la diòcesi de Vic. El castell era guardat per una petita guarnició de cavallers armats (**milites**) i soldats a peu. No sabem si Puig Alder fou un castell termenat, és a dir, si posseïa jurisdicció com era el cas d'Hostoles. En algunes èpoques és possible, en altres és dubtós, i el que tenim més documentat és la vinculació d'aquest castell al senyoriu d'Hostoles.

El 17 de setembre del 1184, Dolça d'Hostoles, mare de Miró III féu testament (12) en el que legà a «. . .**Sanctum Salvatorem de Pugader omne linum quod habeo en Amer et in aliis locis pro frangimento ipsius ecclesie quod feci . . .**». Dolça manifesta en primer lloc el seu desig d'ésser enterrada en el cementiri de l'Abadia d'Amer, junt al sepulcre del seu fill Galceran. A continuació fa una sèrie de deixes de caracter pietós, molt corrents en aquesta època: entrega a l'Abat d'Amer una tina de vi que tenia a la parròquia de Sant Miquel de Pineda i al sagristà 4 sous, per misses del seu funeral 50 sous i, amb el que sobri es compri un calze d'argent per l'altar de Sant Jaume de l'esmentada abadia. Entrega a la parròquia de Sant Miquel 2 sous, igual que a la de Sant Vicenç de Canet, Sta. Maria de Ginestar i Sta. Maria de Rocacorba. A Sant Salvador, la deixa que ja hem dit. A Santa Maria del Coll, al Bisbe de Girona i a l'Ordre de l'Hospital de Jerusalem petits llegats. Per a l'obra de Sant Jaume d'Amer, 12 quarters d'ordi, 4 de blat que tenia a Sant Iscle i 4 d'ordi que tenia a Sant Feliu. Pels altars de Santa Maria i Sant Jaume d'Amer entrega els masos de **Llongafollia** i **Crosis** que tenia a la parròquia de Sant Feliu de Pallerols, a fi que unes llànties estiguessin enceses dia i nit en record seu. En quant als legats familiars, entrega al seu fill Miró i al seu nét Galceran, tots els honors que té a Bas i que va adquirir a conseqüència d'un canvi fet amb l'alou de **Lavinera** i el mas de **Puganer**. Fa també alguns llegats als seus néts i a les persones de la seva amistat. Signaren el document molts testimonis, entre ells Miró d'Hostoles i Ponç de Cervera, als que Dolça qualifica en el testament com «**. . .filius meus Mir vel Poncius de Cervaria . . .**». Ponç era regent del Vescomtat de Bas i devia estar unit als Hostoles per vincles familiars.

Si bé Dolça casada amb Miró II no era de la família Hostoles, sí hi entrà per casament amb l'esmentat Miró. Degué protegir als seus fills Galceran i Miró probablement de poca edat a la mort del pare. Apareix en molts documents i és indubtable que fou una figura important en la història de la Vall d'aquest segle. S'ha de tenir en compte que en aquesta època de la Edat Mitja, amb molta freqüència, en els documents de venda, donació i altres, apareix al costat del senyor principal els seus familiars més directes, com són l'esposa i els fills i també és freqüent que les dones figurin al front dels senyorius. Tal és el cas de Dolça, filla de Miró III que fou la seva hereva.

Miró III és un personatge ben conegut, per l'abundant documentació que ja es posseïa i la que nosaltres ara hi afegirem. El període en que està al front d'Hostoles és molt ampli: de l'any 1168 al 1213, en el que féu testament. Són uns 45 anys que coincideixen amb els regnats d'Alfons I el primer Comte-Rei, i Pere I anomenat el Catòlic, i en el que es produí, el que Bisson qualifica com el primer conflicte institucional de la Història de Catalunya, on les forces enfrontades són el Rei d'una part, i la noblesa de l'altra. Conseqüència d'aquest enfrontament les dues forces pactaran i el resultat en serà un empitjorament per a la classe pagesa.

Miró III, era fill del matrimoni Miró II-Dolça del

que nasqué un altre noi, Galceran del que ja hem parlat. Miró III vivia ja al 1148, si bé deuria tenir poca edat, i succeí a Galceran al seu germà, essent encara molt jove.

Cap al final de la dècada dels anys 1160 s'estaven ordenant els arxius comtals. Alguns anys després, Alfons I, ordenà la reorganització de les vegueries amb la intenció de fer front a la noblesa, fet que repercutí en l'administració dels castells i en el seu millor control, per part de la Cúria reial. D'aquesta manera el Rei pogué aportar documents en cas de controversia i d'aquesta forma fer una bona defensa dels seus interessos. En tenim una prova a la Vall d'Hostoles en temps de Miró III.

Ens diu el **Liber Feudorum Maior** que a quatre de les nones de juliol de l'any 1168 (13), el Rei Alfons **(Regis Aragonensium, Comitis Barchinone et Marchionis Provinciae)** intervengué resolguent un cas d'intercanvis patrimonials fets entre Miró d'Hostoles i Berenguer de Rocacorba, canvi que no s'havia comunicat a la Cúria Reial, la qual, en assebentar-se'n en donà coneixement al Rei, que va revocar-lo. L'intercanvi afectava a béns que havien estat propietat de Ramon d'Hostoles ja difunt i oncle de Miró. La revocació del rei donà lloc a que Miró d'Hostoles atorgara un document pel que concedia i donava al rei i als seus successors per lliure i franc alou, el castell de Rocacorba, que rebia en feu del Rei, al que reconeix com a Senyor seu i promet retornar-li la potestat del castell sempre que el Rei li demani. En mateix document el rei Alfons, amb el consell i llaudació de la seva Cúria, concedeix i dóna a Miró i als seus, tot el «**Senioraticum**» que ell i els seu pare Ramon Berenguer IV, havien tingut en els honors de Ramon d'Hostoles, oncle de Miró. Per aquest fet el Rei rebé 3.000 sous amb moneda de Barcelona. Al mateix temps Miró prestà sagrament i homenatge pel feu rebut. El document fou signat per el Rei Alfons, Miró d'Hostoles, Guillem Ramon Dapifer, Arnal comte de Pallars, Ramon de Moncada i Guillem de Montpeller.

D'aquesta forma el Rei recuperà el domini alodial de Rocacorba, fet que ens referma en la idea que, el control de castells era en aquesta època molt irregular. Miró el rep en feu en el mateix tipus de conveni que feia mes d'un segle Eneas Miró havia rebut en feu el castell d'Hostoles de mans de Ramon Berenguer I i Almodis. Poques coses havien canviat en els sistemes d'administració de castells, i les que havien canviat, ho havien fet per empitjorar la situació dels vassalls, que a la gran majoria eren rústics. Miró rebé tot el senyoriu que el Rei havia tingut en els honors de Ramon d'Hostoles, honors que no sabem on eren situats ni en què consistien.

En un altre document (14), signat pocs mesos més tard, el 11 de novembre del mateix any, Berenguer de Rocacorba atorgà un instrument mitjançant el qual reconeix que rep en feu el castell pel Rei. El Rei, reconeix que rep el castell i l'encomana a Berenguer i la seva esposa Sibilia, perquè el tinguin en feu per a ell, i perquè tant ell com els seus successors li facin sagrament i homenatge; mana que siguin sempre homes propis seus i que li tornin la potestat del castell i altres fortificacions que hi ha dins del terme, tantes vegades com així ho demani. Per la seva part, el Rei Alfons legalitza i concedeix l'intercanvi fet amb Miró d'Hostoles excepció feta del senyoriu.

En els dos documents, pot observar-se a primera vista una certa similitud, però tenen en el fons una gran diferència. A partir d'aquest document, el castell de Rocacorba era una alou del Rei, com fins aquell moment ho havia estat de la família Hostoles. Miró III, passa a ser des del 1168 Senyor de Rocacorba, castell que té en feu pel Rei Alfons a qui deu fidelitat, és a dir té la potestat del castell. En quant a Berenguer rep en feu la castlania, càrrec que també era objecte del corresponent homenatge i encomanació, ja que d'aquesta manera el Rei s'assegurava també la fidelitat dels castlans. Miró III en el seu testament de 1212 legà a la seva filla Dolça, futura senyora d'Hostoles, el castell de Rocacorba.

Aquesta intervenció de la Cúria Reial en el restabliment de drets a la Vall d'Hostoles, és clara i demostrativa de dues coses. La primera, és que el Rei havia passat a l'acció restablí la seva autoritat, recuperava el castell, percebia drets, i Miró i Berenguer li retien homenatge i el reconeixien com al seu senyor. Per altre costat, durant el segle XII, Rocacorba fou un alou de la família Hostoles, on el Rei carexia d'autoritat fins a la intervenció de 1168, any en el que, el rei considerà que tenia la força suficient per cridar a l'ordre al magnat Miró III i controlar el castell de Rocacorba. La Cúria Reial donava proves d'actuació enèrgica, i això era possible gràcies a l'ordenació dels arxius. Però cal aclarir que el Rei entrega la potestat a Miró qui és per tant mentre el rei no mani retornar-li, amo i senyor del Castell i Vall de Rocacorba.

El Castell de Rocacorba és veritable niu d'àligues, i és un típic exemple del castell roquer medieval, establert en els primers temps de la Marca Hispànica, i possiblement abans. Emplaçat sobre una gran roca, en la carena que separa les valls de Rocacorba i Llémena, la seva situació és excepcional. La vista és esplèndida i per un costat es divisa la plana i llac de Banyoles en primer terme, per l'altre el Pirineu, Collsaccabra i la Vall d'Hostoles.

Si continuem examinant la personalitat de Miró, el trobarem el dia 7 de juny de l'any 1174, junt amb la seva muller Dolça i llur fill Galceran, que en ús dels seus drets com a Senyor d'Hostoles, estableix a favor de Guillem de Pallerols i la seva esposa, el molí situat a la Riera d'Amer, i dins dels termes de l'alou de Pallerols, a fi que el pugin construir i posseir pacíficament, i que puguin moldre el seu blat. Concedeix, que si el molí s'espatllés i no podessin moldre mentre duri la reparació, autorització per a fer-ho en els seus molins, i per aquesta donació rep 23 sous en diners de moneda gironina. La instal·lació de molins era un dret feudal, que com veiem Miró III exercia a l'any 1174 (15).

L'any anterior, és a dir el 1173, tingué lloc la promulgació de la Pau i Treva de Fontdarella i al setembre de l'any següent es produí una incursió dels sarraïns en el camp de Tarragona. Acudí a la convocatòria Miró III? No ho sabem, però és probable, ja que des del 1168 era home del Rei, almenys pels Castells de Rocacorba, Hostoles i Puig-Alder. En canvi sí sabem que Hug Vescomte de Bas, féu testament i marxà amb l'host alçada. Hem de fer constar que Miró signà com a testimoni en aquest testament (16).

A 13 de les calendes d'octubre del 1175, Miró també com a Senyor d'Hostoles intervé en una donació d'una peça de terra que féu Arnal de Curtils a una tal Beatriu i el seu marit (17).

Per l'abril de l'any 1177, els Hostoles i al front d'ells Miró, concedeixen novament el molí de Pallerols, aquesta vegada a favor d'Arnal clergue de Sant Martí Sacosta, anomenat de Pallerols (18). El document es refereix al molí ja citat anteriorment i s'estengué el nou document ja que probablement Guillem de Pallerols hauria mort, i convenia a les costums de l'època, l'extensió d'una nova escriptura, quan una de les parts havia desaparegut.

El dia 17 d'abril de l'any 1180, Miró III amb la seva esposa i fill que ja coneixem, empenyoraren a favor de Bernat de **Locata** dos masos que tenien a **Follianum** a la parròquia de Sant Vicenç de Canet, que habitaven Josep de Costa i Pere de Cagalell. L'empenyorament era pels dos masos i totes les seves pertenències, incluïts els homes i les dones que els habitaven, per 70 sous de moneda barcelonesa. Aquest document és redactat a l'any 43 del regnat del Rei Lluís el Jove, malgrat que el Concili de Tarragona, celebrat l'any anterior, havia disposat una nova forma de datació, substituint els anys del regnat dels reis francesos pels de l'Encarnació del Senyor (19).

El 19 de maig de l'any 1180, Miró III fa una donació a l'Abad i monjos d'Amer dels mas Bullols, amb tots els seus boscos, vinyes i muntanyes, així com el mas Espluga i la meitat dels boscos de **Clusella**, tots ells situats a la parròquia de Sant Cristòfol, amb la finalitat que aquesta donació servís per remei de la seva ànima (20).

Per aquella època, l'Abad d'Amer tenia infeudats a favor dels Senyors d'Hostoles, els drets devengats pel mercat d'Amer. Amer era l'únic mercat establert en tota la conca del Riu Brugent, i la gent de la Vall d'Hostoles periòdicament hi anaven a la recerca de determinats productes. El cas és que en els anys 1180, Miró d'Hostoles i l'Abad d'Amer estaven pledejant per causa de l'esmentat mercat. El dia 13 de gener de l'any 1184, Guillem de Fàbregas, va fallar a favor de l'Abad d'Amer i contra Miró d'Hostoles, però és evident que la sentència no va resoldre el plet, ja que aquest es va reproduir 3 anys més tard. Però el contenciós entre els dos senyors feudals de la Vall del Ribrugent, era més ampli. De més a més, al del mercat, l'Abad d'Amer es queixava que Dolça, mare de Miró, havia llegat en el seu testament, a favor del monestir d'Amer, dos masos de la parròquia de Sant Feliu de Pallerols, que Miró usurpava i es negava a entregar. L'afer es degué anar emmetzinant, ja que els documents de l'època ens parlen de «**... multo contentiones et placita fuerunt inter Raimundum abbaten et Mironem de Ostoles ...**» (21).

Finalment per resoldre el plet, el Rei Alfons dictà per mitjà de Sangarren vicari del Rei, una sentència arbitral, que comentarem més endavant i que ens permet endivinar la personalitat sense escrúpols de Miró III i al mateix temps observar la conducta d'aquest feudal en diferents afers derivats dels seu poder com a Senyor d'Hostoles.

Durant uns deu anys res no sabem de Miró III, fins que en 1197 féu donació a l'Ordre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem (que tenia casa a Vic), del mas Cagalusa «**in Sancti Martini de Cantalupis**», situat a la vila rural de Fraxlà entre els masos Oms, Rovira i Vilardell (22).

Arribat a l'any 1198, regnant Pere I el Catòlic, Miró III assistí a l'Assemblea convocada per promulgar una constitució de Pau i Treva (23) que tingué lloc a les calendes d'abril en la que es va disposar que ningú no pogués per cap títol adquirir honors de cap persona rústica o pagès, sense el consentiment del seu senyor. S'aplegaren junt al Rei bon nombre de magnats, entre ells els Creixell, Huc de Bas, Miró d'Hostoles, Arnal de Llers, Arnal Guillem de Cartellà, Pere de Cervera i altres. Aquesta és la pau i treva del Rei, ja que solament es limita a protegir els ciutadans i homes de llocs reials. Com veiem pel nom dels assistent, els feudals de Girona, hi tingueren una gran intervenció, marcant una vegada més les peculiaritats dels feudals de la Catalunya Vella.

En 1203, el dia 15 d'abril, Miró d'Hostoles i la seva esposa Beatriu (es tracta d'una nova esposa), ja que Dolça, la primera, hauria mort, atorga un document a favor de Ramon de Payarols i la seva esposa Guillerma pel que reconeix que reclamava injustament uns drets de batllia sobre l'alou de Pallerols (24). Per aquesta definició i el compromís de no reclamar-los mai més, declara haver rebut 30 sous de moneda barcelonesa. Per aquesta època, el Senyor d'Hostoles està tractant d'eliminar els aloers, que encara resisteixen com a pagesos lliures dins els seus dominis i aquests s'han d'afanyar a rebuscar en els seus antics documents, els drets que els assegurin com a tals. En aquesta línia està el document obtingut a 6 de les calendes de maig de l'any 1208, per Ramon de Pallerols i la seva esposa, en el que Miró III reconeix de fet, que el mas de Pallerols és un alou, ja que els drets pagats al castell d'Hostoles són en concepte d'alberg, que era un dret d'origen antiquíssim. Els Pallerols pagaven 4 mitges quarteres d'ordi, deu coques (**fogaces**) i 3 quarteres de vi, pagament que substituïa al dret que tenia el Senyor d'Hostoles i el seu seguici, d'ésser albergat en el mas.

En 1207, Miró III féu una importantíssima donació a l'Abat d'Amer, consistent en 17 masos. Aquest document per la seva importància serà examinat més endavant. Aquí solament en deixem constància, i la nostra estranyesa per una donació tan important. No sabem les causes (25).

A començaments del segle XIII Guillem de Colltort, era probablement castlà del castell del mateix nom i en tot cas, era membre de la família que havia senyorejat la Vall de Sant Iscle des de començaments del segle XI. Estava casat amb Berenguera i tingueren dos fills: Ramon i Bernat. Aquesta família tenia un mas important en el terme de Begudà anomenat Campllonc, per tant, en terres de l'antic Comtat de Besalú. El dia 3 d'abril de l'any del Senyor de 1210, el vengué a Pere Abat d'Amer i a la seva comunitat, per lliure i franc alou, amb tots els drets que sobre el mateix tenien, incluint com és natural els homes, dones, censos agraris, i redempcions d'homes i dones, entre altres. Com que el tenien en feu per Miró d'Hostoles, Bernat de Llers i Arnal de Fuxà, en la venda es fa constar l'autorització dels mateixos «**cum consilio et voluntate dicti domini**» (26). És un document que permet observar puntualment el règim jurídic en el que es movia la propietat territorial en aquell temps. El domini directe sobre el mas de Campllonc el posseïen els Senyors d'Hostoles, de LLers i de Fuxà en condomini. Guillem de Colltort posseïa el mas en feu. L'Abat d'Amer que compra el mas per lliure i franc alou, passa a ésser el propietari al·lodial i tot es fa

dins de la legalitat estipulada, d'acord amb la constitució de Pau i Treva de 1198, segons la qual, no es podia fer cap venda sense consentiment del Senyor principal. En signar el document els senyors citats, reservaren els seus drets en la venda.

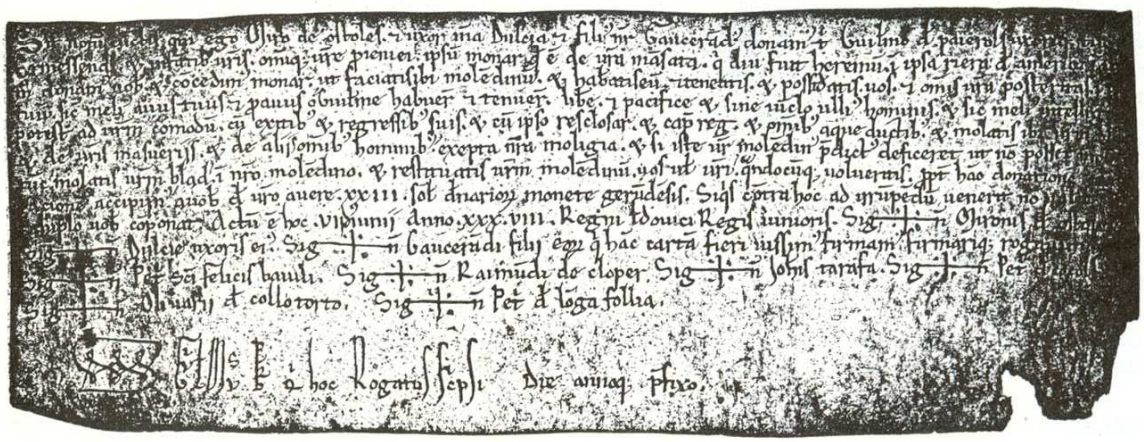
En 1212 Miró III era ja un home d'edat avançada, tindria almenys 65 anys. El dia 2 d'agost fa testament i elegeix per marmessor a Arnal Abat d'Amer, Bernat prior de Coll, Ponç de Cellera, Bernat de Llor, Ponç clergue de Sant Miquel i Arnal de Oliva (27). En primer lloc desitjà ésser enterrat en el cementiri de l'Abadia i per això legà al monestir el seu cavall, panys de seda, el «cifum» d'argent, i tot el blat i forment que donin els esplets d'aquell any en les seves possessions, que té a la Vall d'Hostoles. Fa àlgunes deixes a certs altàrs que suposem són de l'església de l'Abadia d'Amer. Afegia pel Monestir, els seus honors de Bas íntegrament i per franc alou. En quant a l'herència familiar, fa constar que entrega a la seva filla Dolça els seus castells d'Hostoles, Puig Alder, Rocacorba i Castell d'Asses amb homes i dones i «**militibus**», feu que té per Guillem de Cardona a Rupit i dues parts del castell de Colltort. A la seva filla Guillermina i al seu nét Galceran, la tercera part restant de Colltort, amb els seus termes i «**militibus**». En cas que la seva filla Dolça faltés, l'herència passaria a Elliardi de Palafolls, i si aquesta morís, tot devia revertir als seus familiars consaguinis.

Miró III, Senyor d'Hostoles, Puig Alder, Colltort, Rocacorba i Castell d'Asses, visqué molts anys i això li va permetre viure en una època de gran turbulència però també de gran transcendència per a la Història de Catalunya: els regnats d'Alfons I i de Pere I. Catalunya acabava d'unir-se amb Aragó. Els Reis intentaven ratallar el poder de la noblesa. L'agitació al camp era tremenda. Miró perteneix a la gran noblesa i té el privilegi d'assistir a les assemblees convocades pel Rei, on solament tenen accés els grans magnats i els alts dignataris de l'església. Cap altre braç no hi es present, ni els representants de les ciutats, ni molt menys els dels pagesos, classe que en aquest moment ha arribat a una situació molt greu. Segurament fou un home violent i poc escrupolós, canvia els béns amb el Senyor de Rocacorba i no en dóna coneixement al Rei, ignora el testament de la seva mare, que li ordenava entregar dos masos al Monestir d'Amer. Dominà amb puny ferm tota la Vall d'Hostoles, com tots els castells que estaven en el seu poder. Estava emparentat amb els vescomtes de Bas i tenia bona relació amb la important casa de Cardona. El seu patrimoni era molt quantiós, malgrat les importants donacions que féu en vida. Per l'època en que viu i per la bona durada de la seva vida, estem segurs que la biografia de Miró III, quan es puguin conèixer més documents sobre la seva intervenció a la Vall d'Hostoles i a la Cort Reial, donarà lloc a un coneixement profund sobre les peculiaritats d'un gran feudal de l'antiga noblesa del Comtat de Girona.

Si bé Miró III, assisteix a les Assemblees convocades pel Rei, fet que demostra pertanyia a l'alta noblesa, no el veiem tan vinculat a la Cort Comtal, com ho foren Miró I o Eneas Miró en el segle XI. La casa d'Hostoles ha perdut una certa influència prop del Comte-Rei. Malgrat tot continua a ésser amo absolut a la Vall d'Hostoles.

Pel que sabem fins ara podríem fer la següent llista, dels feudals a la Vall d'Hostoles durant el segle XII:

Galceran I d'Hostoles	1097 - 1107
Guillem Ramon de Moncada	1118 - 1120
Ot de Moncada	
Miró II d'Hostoles	1142
Galceran II d'Hostoles	1161
Miró III d'Hostoles	1168 - 1212

Document atorgat per Miró, senyor d'Hostoles el dia 7 de juny de l'any 1174. Concessió del molí de Pallerols. (Arxiu del Mas Pallerols).

Els factors que agreujaven la situació social en el camp en el segle XII. El poder dels feudals es reforça a la Catalunya Vella.

Durant aquest segle, es produïren tres aconteixements que tingueren una influència decisiva en les relacions patrimonials i personals entre els senyors i pagesos no aloers, especialment entre els que estaven adscrits a la terra que treballaven. Ens referim a la promulgació dels Usatges, als efectes de la conquesta i repoblació de la Catalunya Nova i a la pugna establerta entre el Rei i els nobles, quan el Rei Alfons I vigoritzà les institucions reials (cúria i vegueries) i que els magnats van interpretar com una clara intromissió en els seus drets. Totes aquestes pugnes, que alguna vegada acabaren amb enfrontaments, poden ser estudiades en les constitucions de Pau i Treva, des de la de Fontdarella en 1173 fins a les corresponents a la primera dècada del segle XIII.

Els historiadors creuen que els Usatges, excepció feta d'un petit nucli que es pot atribuir a Ramon Berenguer I, són del temps del Compte Ramon Berenguer IV. És un codi primerenc dins dels estats feudals europeus que procura la implantació del dret de l'Estat, en una societat on la classe aristocràtica és netament dominant. El Rei intenta fer sentir el seu pes, però els «potents» de l'època posen les seves condicions amb el que s'agreuja la situació social en el camp, ja que en els Usatges es legalitza la servitud de la gleva i determinats mals usos com la cogucia i l'exorquia.

L'Usatge «**Praecipimus**» permet vendre els alous afegint que el mateix dret que es té sobre la propietat de la terra es tingui també sobre els homes que habiten o neixen en ells. Aquest reconeixement legal, que es produeix a mitjans del segle XII, és prou clar, sobre la situació de la gent del camp que habitava o havia nascut en un alou, en el que la família conreava la terra per al senyor. Per tant els Usatges legalitzen en la llei escrita, el que fins aleshores era reconegut solament pel costum. Veurem com ben aviat, en els documents de venda o donació d'alous, es fa constar que la terra és venuda junt amb els homes i dones que l'habiten. És l'adscripció legal a la terra, és la servitud de la gleva que encara no parla de redempció, cosa que no tardarà. El 17 d'abril de 1180, Miró Senyor d'Hostoles, la seva esposa Dolça i el seu fill Galceran, empenyoraren dos masos que tenien a la parròquia de Sant Vicenç de Canet, «**...cum exitibus et intratibus et cum hominibus et feminis, censibus, usaticis...**» (28). És solament un exemple de les fórmules emprades en els documents de finals del segle XII i primera part del XIII, que van apareixent amb abundància.

Els Usatges reconeixien també l'existència legal de tres mals usus. La cogucia (Usatge CX) és el dret que tenia el Senyor de cobrar una part dels béns de la dona en cas d'adulteri. L'usatge CIX **(De rebus)** regula l'ús de l'exorquia, dret del senyor a rebre la legítima que hauria correspost al fill del pagès, en el cas de morir aquest sense descendència i finalment l'Usatge CXXXVIII **(De intestatis)** determina que quan el pagès mori intestat el senyor té dret a una part dels béns mobles i semovents (29).

Aquests usus que seran estimats per la classe pagesa com a mals usus, pel seu grau infamant i que ataca directament la dignitat humana, no tardaran tampoc els documents de l'època, de recollirlos explícitament. Bisson, historiador nordamericà que citarem amb freqüència, diu que el feix dels mals usus, ja era comú a les Diòcesis de Girona, Vic i Elna cap l'any 1150. No ens estranya gens. A 8 de les calendes de febrer del 1207, Miró d'Hostoles i la seva esposa Beatriu, renuncien i cedeixen a la potestat de l'Abad d'Amer, 17 masos que tenien a la Vall d'Hostoles, amb els homes i dones i les seves redempcions, citant també els drets de cogucia, exorquia i intestia. És indubtable que d'un document jurídicament tan elaborat com aquest, amb tota mena de detalls de cessió de drets personals i reals, no hauria pogut ser redactat, si en els costums del camp a la Catalunya Vella, no haguessin estat recollits de fet molts anys abans.

Creiem que l'aparició dels Usatges, a meitat del segle XII constitueix uns fita important en la situació i relació entre senyors i pagesos. Així ho pensa també l'historiador Thomas N. Bisson, que diu que aquesta compilació fou realitzada amb el propòsit de codificar costums de feus i castells i regular nous procediments judicials, però, en realitat sobrepassà el límit d'aquests temes, per definir tota una llei de propietats.

Al nostre entendre, els Usatges tenien dues vessants. La primera regula la relació entre el Rei i els grans feudals, obtenint el primer un cert control de castells i prestació de serveis. L'altra vessant contempla les relacions entre els senyors i els seus vasalls, i és per aquestes darreres netament desfavorable, ja que queden subjectes a la servitud de la gleva i han de suportar l'aplicació de tres mals usus.

Proenca és de l'opinió de que en publicar-se els Usatges, el problema remença estava ja plantejat.

Ara veiem quins efectes tingueren per a les relacions de propietat en el camp, la situació provocada per la reconquesta i col·lonització de la Catalunya Nova. Ens diuen els historiadors i concretament Josep M.ª Salrach, que en la dinàmica de la història agrària catalana, el procés de reconquesta i repoblament va tenir una importància cabdal. Durant el segle X i bona part del XIè aquest moviment, més enllà de la Catalunya Vella, va restar quasi paralitzat. Aquest fet, va originar un sobrepoblament relatiu dels vells comtats, on es produí un major aprofitament de la terra cultivable: artigatges, construcció de feixes en els vessants de les muntanyes. Com ja hem dit en tractar del segle XIè, els nous fenòmens que modificaren l'estructura social fins aleshores existent al camp, fou la paulatina desaparició dels petits alous i una situació de descontrol comtal, que va permetre als senyors concentrar en llurs mans, la major part de la propietat de la terra. Aquest fenomen ja havia quedat consolidat a la Catalunya Vella, quan es va produir la reconquesta de la Catalunya Nova. És per això, que quan es va tractar d'exportar a la part reconquerida el model de relació de la propietat en el camp, operant en la Vella, les classes dirigents catalanes es trobaren amb la impossibilitat d'implantar-los tal com eren. La proximitat del món àrab, les incursions, el perill de guerra prop d'una frontera inestable exercien una atracció amb elements positius i negatius, al mateix temps sobre les comunitats pageses que sobrepoblaven la Catalunya Vella. En conseqüència, la col·lonització degué fer-se sobre una base nova: una major llibertat per als pagesos col·lonitzadors. Aquest incentiu

prengué molt aviat en l'ànim de la pagesia, que sotmesa a un gravos sistema de servituds i exaccions veié, en el nou panorama de la Catalunya Nova, un alliberament del sistema que els oprimia (30).

Durant els segles Xè i XIè, la zona reconquerida, és a dir, l'espai que separava els vells comtats, de l'Imperi Sarraí, va ser ocupada per pagesos aprisiadors, que d'una manera clandestina i espontània, colonitzaren les terres, a la frontera del Comtat de Barcelona, a l'anomenada Marca del Penedès, part de la Conca de Barberà, Urgell, Segarra, La Noguera, part de l'Alt Camp i del Tarragonès, la repoblació fou lenta i amb daltibaixos produïts per les incursions dels àrabs. Citaré aquí, com un exemple de les dificultats imperants a aquesta colonització, que quan els Comtes de Barcelona, Ramon Berenguer I i Almodis, donarem a l'any 1058, el Puig de Fores a Miró Foguet d'Hostoles, en el districte de Manresa, li entregaren terra erma, en un lloc on la gent no habitava ni els bous llauraven, perquè hi construís un castell i fortificacions contra els hismaelites i d'aquesta manera, les terres del lloc es poguessin conreuar. A les fronteres dels comtats d'Osona, Pallars Jussà i Urgell passava el mateix, petites expansions fetes amb dificultats.

Fou al segle XIIè quan, després de la conquesta de Tarragona (1129), Tortosa (1148) i Lleida (1149), es va emprendre la colonització de l'àmplia zona que afectava la part meridional de la Noguera, el Segrià, Les Garrigues, part de la Conca del Barberà, l'Alt Camp, el Priorat, el Tarragonès, Baix Camp, Ribera d'Ebre i el Montsià. Tal com es pot veure en el mapa n.º es diferencien tres porcions del territori català. En primer lloc, la Catalunya Vella amb les terres recuperades fins el 950, segonament el territori reconquerit entre 950 i 1100 i finalment la part ocupada al segle XII. Diu Salrach que tenint en compte, que els catalans van reconquerir en 100 anys un territori de 10.000 km2 i que en els 150 anys anteriors, amb prou feines se'n van ocupar 5.400, es veu clarament l'esforç colonitzador del segle XIIè i es comprenen bé les fortes pressions que això comportà per al camp català. Degut a les noves característiques, la repoblació de la major part de la Catalunya Nova es féu sobre la base de les franqueses i cartes de població, en un moment en el que a la Catalunya Vella, al Nord del Llobregat i del Cardoner, s'hauria ja consolidat un regim feudal-senyorial molt dur. Hi ha per tant dues Catalunyes ben diferenciades: la Vella i la Nova. En la primera, detenta el poder i la propietat territorial, l'antiga noblesa procedent dels temps de la Marca Hispànica i que al segle XI es va independitzar del control del Comte de Barcelona. Per aquesta classe social, el dret de la propietat no té límit i qualsevol intervenció comtal que atempti sobre els seus dets, és interpretada com una vulneració dels seus interessos. Aquesta noblesa composta pels potents: magnats i barons, es defensarà sempre que senti lesionats llurs drets i arribarà en temps de la comtesa Ermesenda, cap els vols dels anys 1040 a fer-se forta en el Comtat de Girona, fins a provocar l'escissió del Comtat. I es tornen a enfrontar amb el poder reial quan, coincidint amb la colonització de la Catalunya Nova, vegin els seus dominis intocables, objecte d'intromissió, o almenys intents d'intromissió per part dels Reis Alfons I i Pere I, quan el primer reformà la Cúria Reial i les Vegueries.

El problema de les dues Catalunyes, amb diferents organitzacions socials al camp, anirà creant diferents estatuts, especialment pels pagesos depenents. El costum establirà en la Catalunya Vella, que a l'adscripció a la terra seguirà l'obligació de redimir-se, quan es pretengui abandonar el mas. Aquest costum no s'establirà a la Nova, i és per això que la remença no existirà, i es limitarà als vells Comtats de Barcelona, Girona, Osona i Empúries principalment. Aquesta situació s'anirà consolidant i es manifestarà plenament legalitzada en la constitució promulgada pel Rei Pere el Gran en 1283, quan estableix la condició de redimir-se, en els llocs on ja era costum, quan es vulgui abandonar el mas que es treballa.

No ens resistim a transcriure unes consideracions del professor Bisson, sobre el problema de les dues Catalunyes: «. . .les cartes de població rural foren molt nombroses en la segona meitat del segle XII: unes 50 cartes de repoblació a la Catalunya Nova, daten dels anys 1148-1162 i s'atorguen més de 80 durant els regnats d'Alfons I i Pere I. Aquestes cartes, amb privilegis a la repoblació, representen el 80% d'aquests tipus de concessions per tota Catalunya en el període 1173-1213, cosa que revela un profund contrast demogràfic i social entre la Catalunya Vella i les altres comarques».

Els camperols colonitzadors s'escamparen per les terres de l'interior de Tarragona, així com per Tortosa i la banda de Lleida i els seus voltants i afegeix Bisson: «. . .la Catalunya Nova era un món de llibertat per als pagesos. La gran majoria reberen terres o cases sota la protecció d'algun senyor, però establerta en termes de llibertat personal i de rendes baixes, mentre l'estatut dels pagesos de les contrades velles, tendia a esdevenir gravós i on el feix dels mals usus ja era comú. . .» (31).

El darrer factor que contribuí a empitjorar la condició dels pagesos coneguts amb el nom de remences, fou la pugna establerta entre el rei per un costat i la noblesa per l'altre, aquesta ben sovint recolzada per l'alt estament eclesiàstic. Aquest problema, enfrentarà els dos grans poders catalans durant almenys uns 30 anys. D'aquesta situació, la classe pagesa depenent, sortirà enormement perjudicada.

Les constitucions de Pau i Treva, que en els seus començaments al primer terç del segle XI, havien estat creades i administrades exclusivament per la jurisdicció eclesiàstica, poc a poc es van introduir com un instrument de govern, ja que els Comtes i reis del segle següent les van estimar molt positives per a l'administració de l'incipent estat. En 1118 es va celebrar a Girona una assemblea de Pau i Treva i en 1131 es va convocar una altra on foren citats els feudals laics, junt als eclesiàstics. Però no és fins el 1173, sota el regnat del Comte i Rei Alfons I, que la classe nobiliària sent, que els seus drets i privilegis comencen a trontollar, i en realitat els seus motius tenien. La Pau i Treva de 1173 promulgada a Fontdarella és una clara intromissió del Rei en els afers dels senyors feudals, que s'estimaven d'acord amb els Usatges, amos absoluts dins els seus dominis. Una petita anàlisi del document de Fontdarella ens farà comprendre les preocupacions dels senyors.

La constitució de Pau i Treva de Fontdarella **(Fontem de Aldara),** fou atorgada pel Comte-Rei Alfons I l'any 1173 (32). El Rei en l'exposició de

motius declara que deu establir la pau i la justícia, com correspon al Rei, a tota la seva terra des de Salses fins Tortosa i Lleida, i que aquestes deliberacions eren fetes amb l'acord de l'Arquebisbe de Tarragona i **omnibus magnatibus sive baronibus terrae nostrae.**

Aquesta Constitució comprèn 19 capítols i declara que queden sota la salvaguarda de la Pau i Treva, totes les esglésies, també les encastellades (fortificades), així com les dominicatures incloses les canòniques i de monestirs. En el capítol IV, disposa que quedin protegits els clergues, monjos, vídues amb els seus béns tant mobles com immobles, excepte si fossin trobats en mala acció o amb armes. El capítol V, empara les comunitats del Temple, Hospital de Jerusalem i tots els seus llocs i persones. El VI posa sota protecció reial als pagesos i pageses amb els seus béns mobles, immobles i semobents, com bous, aus, ases, cavalls, eugues i altres animals, serveixen o no per llaurar i disposa que els pagesos no poden ser capturats excepte que siguin trobats en mala acció, o en cavalcada amb el seu senyor, però quan tornin al **domus**, gaudeixin novament la protecció de la Pau i Treva. En el capítol IX, es posa sota la protecció del Rei, les reixes de llaurar i altres instruments. En el XIII, queden sota protecció les vies públiques i camins; ningú no les pot envair ni fer mal a les persones que per elles circulin, i el que això incomplís, incorrirà en pena de lesa majestat. En el XIX es disposava que la Pau i Treva es complís en els diumenges, festivitats de Tots-Sants, advent fins l'octava de l'Epifania, de Quadragèssima a l'Octava de Pasqua, per l'Ascensió del Senyor, Pentecosta amb la seva octava i les festivitats de Santa Maria, les de Sant Joan Baptista, Sant Miquel, Tots Sants i Sant Feliu de Girona. El document es clou amb l'afirmació d'Alfons I com a Rei d'Aragó, Comte de Barcelona i Marques, que la predita Pau i Treva és jurada i serà fermament observada per ell i els seus homes i la signa juntament amb 8 magnats.

Si examinem els capítols II, III, i VI, observarem que les reticències de la noblesa per acceptar el document no eren pas infundades des del seu punt de vista. El Rei intervenia en els dominis senyorials, protegint dins d'ells els pagesos i llurs béns, que solament quedaven exceptuades de la protecció si se'ls trobava fora del domini en cavalcada amb el seu senyor, o s'escapaven del mateix sense llicència. Diu Bisson, que aquesta constitució confirmà les implicacions legals i públiques dels Usatges i s'imposava als barons i no solament als encomanats directament al Rei, una funció específica de custòdia que els obligava a observar i confirmar els Estatuts. Aquesta Pau i Treva, segons l'historiador, era en la seva substància arcaica normativa i impositiva alhora, conservava la participació de l'Església, però hi mancaven els organismes per fer complir la llei. El que procurà fer-la efectiva fou la decisió complementària que el Rei prengué entre els anys 1173-1178, en reforçar l'envellit sistèma de vegueries i confiar als veguers l'administració de la Pau i Treva.

Efectivament, Alfons I emprengué la reforma del vicariat i del sistema de vegueries, anomenant nous veguers que escollí entre les capes més baixes dels cavallers i procurant que no tinguessin lligams amb l'alta noblesa. En realitat la reforma fou molt important i coincidí amb la de l'Administració dels castells i del sistema fiscal. Tot plegat va permetre al Rei exercir un control més sever en l'administració dels castells i dominis senyorials, encara que hem de significar, que això no comporta pas més que un inici en el posar ordre de la disbauxa feudal que existia a finals del segle XII. Malgrat que el Rei declarés en el document de Fontdarella que les deliberacions havien estat sostingudes amb molts de

Carreta i pallers en el mas Rostoll, avui desaparegut. (Sant Feliu de Pallerols).

magnats i barons la realitat és que fou signada per molt pocs, vuit concretament i entre ells hi trobem a faltar els representants de l'antic Comtat de Girona.

També Sobrequés diu que aquesta Constitució de Pau i Treva, topa amb l'oposició dels magnats, que la veien com una intromissió sobre els seus drets, segons els Usatges.

Com que l'aplicació d'aquesta Pau i Treva va coincidir com hem dit amb la reforma de la Cúria Reial i Vegueries, bona part de la noblesa es va alarmar i va provocar el que Bisson declara com el primer conflicte institucional de la Història de Catalunya, afegint que les primeres fases d'aquest conflicte són obscures i que alguns barons reclamaven l'exempció dels Estatuts de Fontdarella, adduint, i no sense raó, que no hi havien donat consentiment o que no els havien jurat, però una oposició més forta s'adreçà al·legant que els Estatuts no s'adeien amb els Usatges.

Probablement, sota la pressió dels nobles de Girona, se celebrà l'estiu de 1188, una reunió en la que els nobles reclamaven sobre els nous procediments en la possessió de Castells (33). Sembla que el Rei acceptà els punts de vista de la noblesa, a fi de salvar la major part del programa de Fontdarella i els annexes relatius al seu compliment. L'Assemblea de Girona, continuà a Barcelona de forma molt esvalotada, però amb força suficient per a obligar al Rei a deixar córrer la seva Pau i Treva. S'arribaren a promulgar els Estatuts de Girona? No és segur, però quelcom d'important succeeix, ja que el Rei Pere I en una Constitució seva de l'any 1210, es referí a les institucions que es feren a Girona.

En no resoldre's el problema, o més ben dit, el conflicte, s'agreujà a la mort d'Alfons I, de tal forma que quan Pere I el Catòlic pujà a tron, s'havia estés. Els magnats que es consideraven immunes a la Pau i Treva, estaven contra el rei i alguns d'ells s'havien rebelat. Per la seva part, el nou Rei desitjava seguir el camí obert pel seu pare i intentà estendre'l a tot el reialme. Bisson parla de rebeldies i inclusivament d'algunes guerres que es coneixen poc. El cert és que les diferents constitucions de Pau i Treva que es promulgaren, permeten anar endevinant els altibaixos produïts, segons l'equilibri de forces es decantés cap al rei o cap a la noblesa. Sembla que les arrels més profundes del conflicte cal cercar-les en el Comtat de Girona, on el conservadurisme de la noblesa fou sempre més evident.

El 1198, Pere I, el rei conegut amb el sobrenom de Catòlic, promulgà una nova constitució de Pau i Treva: «**Hoec est pax...**» (34) que és una tornada endarrera sobre les posicions anteriorment aconseguides, ja que a part del món eclesiàstic, el Rei protegia solament als seus homes de les seves viles i llocs. Resten fora, els homes propis dels altres estaments: senyors laics, cavallers i senyors eclesiàstics. És la Pau i Treva del Rei, de la que els senyors estan immunes, és més, en el seu capítol XI disposa que cap jueu, cristià ni cap altra persona no pugui pignorar, ni per cap altre títol adquirir, honors de pagesos sense el consentiment del seu senyor. Aquesta constitució és signada per bon nombre de magnats i barons i entre ells: Ramon de Vilademuls i Dalmau, Guillem i Pere de Creixell, Ug de Bas, Arnal de Llerç, A. Guillem de Cartellà i Miró d'Hostoles. Tots són nobles ben arrelats en el Comtat de Girona i tenim la impressió que en aquesta Assemblea el seu pes fou important. Hem de ressaltar la presència de Miró III, senyor d'Hostoles, personatge del que hem parlat amb més detall, i que regentà el domini d'Hostoles, en aquesta època. Creiem que és un membre ben representatiu dels feudals del moment, com ho foren els seus avantpassats. Era Miró III, un feudatari del rei d'Aragó, a finals del segle XII? És probable, però no és gens clar. Miró III actua sempre amb una gran independència. Si assisteix a les Corts de 1198, hem de comtemplar-lo immers en el mar d'inconformisme dels nobles gironins. La potestat del Rei era una nebulosa i veurem unes quantes dècades més tard, concretament en 1259, com pleitegen i es barallen el Rei Jaume I i Guillem Galceran de Cartellà, Senyor d'Hostoles que discuteixen sobre la propietat del castell. Jaume I creu que es tracta d'un feu reial, Cartellà opina que és un alou de la família Hostoles. Pot ser que ens acostem més a la veritat, si imaginem que a finals del segle XII, Hostoles com molts altres senyorius laics de la Catalunya Vella, eren de dret feus del Rei, i de fet dominis independents, actuant els senyors dins dels seus dominis com veritables aloers, és a dir, amos absoluts. La potestat del rei es limita al vincle de vassallatge que l'uneix amb els seus nobles, vincle que en molts casos haurà d'esperar a temps de Pere II el Gran, per ser enfortit.

Per aquesta època de finals del segle XII, i començaments del XIII, es succeeixen convocatòries de Pau i Treva, que representen el clima d'inestabilitat política entre el Rei i l'aristocràcia.

En el 1200, hi ha una nova reunió a Barcelona, i sembla que el Rei vol tornar a l'esperit de Fontdarella, que és la protecció de tots els súbdits sense distinció (35). Aquesta Constitució està redactada amb molt de detall, inclusivament té més títols que la de Fontdarella i dóna la impressió que el Rei se sent fort i imposa les seves pretensions als magnats. Sobre Fontdarella té un avantatge per al Rei, la Constitució de 1200, posa l'administració de la Pau i Treva en mans de la jurisdicció eclesiàstica, però també en mans dels veguers del Rei. És una innovació important sobre Fontdarella.

No havien passat encara dos anys, quan Pere I convocà una nova assemblea a Cervera en el mes de setembre de l'any 1202 (36). D'ella els senyors en surten enfortits, i de quina forma. En els preliminars declara «que home que altre no emparas, o sots propi guiatge seu seus voluntat i llicencia de son senyor, en alguna manera no reves». Però, el que afectà més greument a la classe pagesa, és la sanció del dret de maltractar, decretada, si bé indirectament a favor dels senyors. Aquesta gravíssima disposició està continguda en el capítol I que diu textualment: «Aqui mateix inviolablement constituí, que si los senyors llurs pagesos maltractaren, o llurs coses a ells tobren, així les coses que són en Pau i en Treva, com les altres, en nenguna manera sien tenguts al Senyor Rei en cosa alguna, si no fos que fossen de feu del Senyor Rei, o de religiosos llocs, car doncs als feudataris no seva lícit». Aquesta disposició, de complicada redacció, disposa i reconeix el dret de maltractar a favor dels senyors laics, i el Rei es prohibia aplicar-la als seus dominis i també als dels senyors eclesiàstics. En aquest moment, es crea una fossa més profunda entre els dominis reials i de l'Església d'una part, i els senyors laics de l'altra. Això suposa que aquests darrers són més potents dins dels seus dominis, ja que poden maltractar legalment els seus homes propis. Aquest «**jus**

maletractandi» fou, diu Negre i Pastell, un terrible abús del dret, doncs el Senyor tenia el dret d'empresonar arbitràriament els seus homes propis, subjectar-los amb cadenes i desposseir-los de llurs béns. Continua dient Negre, que aquest abús deuria existir com a costum i que segons el text de la Constitució esmentada, no podien usar-lo ni el Rei ni els Senyors religiosos o laics posseïdors de feus reials. Malgrat tot i tinguent compte del desgabell de l'època deguda a la insumissió dels feudals, s'aplicà també en els llocs on estava prohibit. En la Vall d'Hostoles en tenim algun exemple, que ens confirma una vegada més la limitació del poder reial, especialment els que estaven en poder de la noblesa.

Diu molt bé Hinojosa, que no s'ha de confondre el dret de maltractar amb la jurisdicció, doncs aquesta suposa l'existència d'un jutge o tribunal investit amb la potestat de jutjar, un procediment a seguir i normes de dret consuetudinari. Ben al contrari, el dret de maltractar fou l'antitesi de tot això. La seva característica essencial era l'arbitrarietat que suposava l'empresonament i confiscació de béns del pagès per part del propietari al·lodial. Continua Hinojosa dient, que la fórmula usada per les Corts de Cervera expressa ben clarament la carència absoluta de garanties pels pagesos literalment entregats a mercè del seu senyor. La frase **«abstulere sua»** caracteriza la facultat que té aquest de privar al pagès de tot quan tenia i en tot moment. Pierre Vilar diu que la fórmula que donava al senyor el dret de maltractar (llegim empresonar al seu gust) els homes del seu domini, és admesa en la Constitució de 1202.

A VII dels idus de març de l'any 1210, el Rei Pere I convocà una nova assemblea a Barcelona, en la que es proclamà una nova Constitució (37), en la que, i amb el consell de la Cúria Reial, el Rei estableix i fermament mana que no sigui permès a cap persona de Barcelona o tot el seu Comtat alienar cap bé que tingués a cens o enfiteusi, o establir qualsevol tribut, sense especial llicència i voluntat del seu senyor principal. Aquest decret és una nova manifestació del gran poder que en aquest moment té la noblesa, i fou obtingut a fi d'evitar subinfeudacions o vendes de béns del senyor principal i per evitar l'estat d'anarquia en que es trobava la transmissió dels feus. També aquesta llei escrita tingué el seu antecedent en el costum establert. Veiem-ne un exemple: a 13 de les kalendes de desembre de l'any 1175, Arnald de Curtils, la seva esposa i fill amb **«...consilio et voluntate dominorum nostrorum Mironis de Ostoles...»**, donaren a Beatriu i el seu espòs la terra dita de Taiedes, a la parròquia de Sant Feliu de Pallerols, i reberen un cens anyal de dues coques **(Fogaces)**. El tal Arnal de Cortils, era fill de Berenguer del mateix nom, senyor del Castell de Puig Alder.

Arribats aquí ja es pot fer un petit resum de les diferents situacions establertes des de la Pau i Treva de Fontdarella en 1173, fins l'any 1210. Durant aquest crític període es publicaren tres Constitucions de Pau i Treva, i almenys tres més d'altra naturalesa. Si el Rei Alfons I amb la seva Pau i Treva de Fontdarella, tractava de cercar justícia i seguretat per tots els seus súbdits, i al mateix temps limitar el poder dels feudals, fent arribar a llurs vassalls els beneficis de la Pau i Treva, degué fer marxa endarrera. Pere el Catòlic, si en alguna ocasió intentà seguir el camí del seu pare, ben aviat el degué abandonar, i inclusivament es veié obligat a atorgar als senyors, entre altres privilegis i drets, el de maltractar, poderosíssima arma en mans dels feudals laics. Si en algun cas, la protecció arribava als homes propis d'aquests, la protecció era limitadíssima i solament salvaguardava les persones i béns dins el territori del domini.

Per sortir de la senyoria, l'home propi necessitava llicència especial del seu senyor, i si s'escapava sense aquesta, el senyor podia capturar-lo en els camins, sense infringir la Pau i Treva establerta. És per tant ben evident que en temps de Pere el Catòlic, la noblesa feudal assolí al màxim grau de privilegis, en detriment de la classe pagesa, que pagava com sempre les conseqüències de la confrontació entre el Rei i la gran noblesa. Pere I, per la gran ostentació de la que sempre féu gala i les guerres que sostingué, es veié obligat a posar-se en mans dels poderosos, pel que fa a la finançació de les seves despeses.

Aparició de la remença i dels mals usos. — Passats els temps del repoblament de la Marca Hispànica i de l'aprisió, Pierre Vilar diu que, els pagesos que eren massa nombrosos, es veieren sotmesos en el segle XI a les pressions dels nobles de diferents categories i a l'atracció dels grans monestirs, aquí és on es manifesta el contagi de les fórmules feudals del Nord dels Pirineus: Dissociació dels poders del Rei, confusió entre funcions delegades i jurisdicció personal, i triomf dels lligams d'home a home. Políticament la societat catalana esdevé un dels models més complerts de jerarquia feudal. Al mateix temps els febles, artesans, petits propietaris, han d'escollir els protectors menys amenaçadors. És l'allau de donacions als Monestirs i Esglésies (28).

És també l'època de les encomanacions a la recerca de protecció. L'home propi i sòlid devia respecte i obediència al seu senyor, en una paraula diu Negre i Pastell, estava subordinat al mateix i devia auxiliar-lo en les guerres, però aquest simple lligam de dependència personal, no suposava l'adscripció a la gleva, ni tenia res a veure amb ella, ja que inclusivament l'obligació de residir en el predi era redimible i rescindible per la voluntat del pagès, que podia deslligar-se de la unió simplement notificant-ho al seu senyor i generalment sense preu de rescat. A canvi de tot això l'home propi tenia dret a rebre la protecció del seu amo.

En molt pitjor situació es trobaren més endavant els pagesos de remença, que estan adscrits a la terra, solament podien abandonar-la mitjançant el permís del senyor, que el concedia a canvi d'una redempció o rescat. L'adscripció a la terra característica de la servitud de la gleva, ha sorgit sempre que s'han donat, segons Hinojosa tres circumstàncies: en primer lloc predomini de l'agricultura com a factor de producció, segonament escasseig de braços per al cultiu, i finalment el desig del propietari de la terra, que aquesta no quedi improductiva. A la Catalunya Vella aquestes tres circumstàncies eren evidents, en el segle XII i s'accentuaren en el XIII.

Ben començat el segle XII, és quan es pot definir, diu Pierre Bonassie, la remença com a conjunció de dues subjeccions, d'una banda la sumissió als mals usos, coneguts d'ara endavant com a càrregues infamants i característiques de les servituds; d'altra banda la vinculació hereditària a la tinença de la terra lligada a l'obligació del rescat d'ell i del seu

mas, per a tot tenidor que desitgés abandonar la seva condició (39).

Els mals usos, derivats dels abusos senyorials del segle XI, quedaren en el XII reduïts a sis: redempció personal, intestia, exorquia, cugucia, arsínia i firma d'espoli. L'exorquia i la intestia, representen els drets dels senyors, sobre la successió del pagès mort sense descendència en el primer cas o sense testar en el segon. La cogucia i la arsinia són drets de la justícia que ja a meitat del segle XI s'havien atribuït els senyors i consisteix en la confiscació de part dels béns de la dona adúltera, quan l'adulteri és comès sense consentiment del marit, o de la totalitat dels béns quan el marit ha consentit. L'Arsina representa la deducció d'una tercera part del patrimoni del pagès, en el cas d'incendi del mas degut a negligència. En quant a la firma d'espoli, representa el preu del consentiment concedit pel senyor a la hipoteca de béns per garantir la dot nupcial. En quant a la remença és la redempció que deu abonar el pagès si vol abandonar el mas, al que està assignat.

Però quan apareix a la Catalunya Vella el fenom remença? Els historiadors han sostingut polèmiques sobre la qüestió, amb més o menys coincidències, però en general actualment la tesi més autoritzada, és la següent: Tots els investigadors estan d'acord en que, com a conseqüència de la repoblació després del 785 amb l'entrada dels francs, els sistemes més freqüentment empleats com el d'aprisió, donarien lloc més endavant a l'existència d'homes que posseïen plenament la terra que conreuaven. Aquesta pagesia lliure tindria la més plena expressió en el segle X, quan la justícia del comte garantitzava la pau social, que va començar a decaure, en pujar al tron Ramon Berenguer I el Vell en 1033. La noblesa es va sentir forta, independitzà i establí pel seu compte tot el règim l'exaccions econòmiques i servituds personals. Era el començament, els usos es convertiren en abusos i després en «mals usos». El petit aloer pressionat per les exigències dels senyors passà a dependre d'ells, ja no podien comptar amb la protecció de la justícia comtal. A final del segle els masos es venien amb els seus habitants incluïts. Els lligams de dependència, eren ja molt forts.

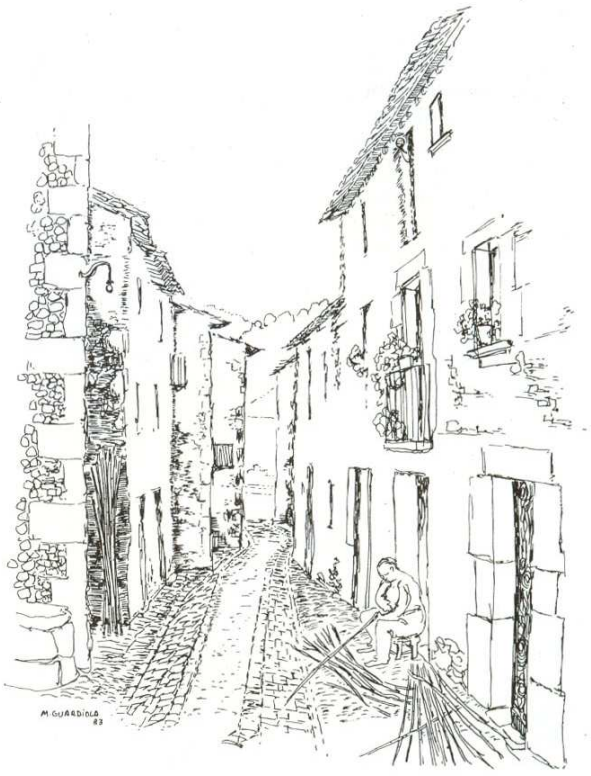
Una altra circumstància agreujava aquests fets. Cap a l'any 1000 el territori català en poder dels àrabs era considerable, ja que fins el 1148 no s'alliberà Tarragona, i en 1149 Lleida. L'assentament de pagesos en territoris reconquerits i per tant perillosos, devia fer-se amb cartes de franquesa, és a dir establint-hi homes lliures. Aquesta situació topava fortament amb la de la Catalunya Vella, on el pagès era oprimit i on hi hauria la tendència de retenir-lo per evitar el seu èxode a les terres de franquesa.

Com ja hem vist, l'adscripció a la terra apareix documentada cap a finals del segle XII, no així la paraula redempció i és que fins aquesta época i encara més tard, no està definit jurídicament el concepte remença, si bé a partir del 1200, ja està acceptat el terme en els documents privats. Això ens obligarà a estudiar les dues fases de la seva aparició: la servitud de fet i la de dret.

Però abans d'entrar en l'estudi de l'aparició del fenomen remença a la Vall d'Hostoles, veiem què en pensen els historiadors que l'han estudiat en el marc de la Catalunya Vella.

Pierre Vilar diu que els documents publicats semblen indicar que el clima descrit per Ramon d'Abadal pels segles IX i X, s'havien modificat en el XI (40). Als començaments els lligams de dependència no semblen gaire inquietants: el compromís personal és revocable sense indemnització, o mitjançant un rescat mínim, i la donació d'una propietat a una institució religiosa preveu gairebé sempre, reserva d'usdefruit pel donador i pels seus fills. Aviat, però, es produeix la confusió entre massa estatuts individuals diferents que poden anar des de la servitud i àdhuc l'esclavitud originals, a un simple lligam simbòlic i tant el propietari que s'ha encomanat, renunciant a la llibertat total del seu alou, com el masover que solament pagava drets contractuals, esdevenen com abans els servs, els homes del senyor. Després del mot **solidi** apareix el de **afocati**. Després vindrà el de **redimentia**: rescat necessari si vol abandonar la terra. Però el moviment és lent. Sembla inútil cercar distincions massa subtils en l'home de remença i el d'origen lliure. Un dia als ulls dels homes de la ciutat, pagès i remença serà una sola cosa.

Per a Pirscorsky, els remences no procedeixen dels colons romans ni dels **mancipia** visigots, sinó de la massa de població agrària de Catalunya que en el segle IX portava el nom de **pagenses** i fruïen d'entera llibertat, com es demostra en els processos dirimits entre els senyors laics, els eclesiàstics i els camperols, i en particular en l'acta de Carles el Calb de l'any 844. Al segle IX el nombre de pagesos propietaris disminuí ràpidament sota la influència de l'ús de la recomanació, cada vegada més extens.

Carrer del Puig, a la vila de Sant Feliu de Pallerols.

A judici de Francesc Monsalvatge, una de les institucions més característiques del feudalisme, és la limitació de la llibertat personal designada amb el nom que ja és tradicional de servitud de la gleva, que és el resultat d'una evolució lenta, el començament de la qual, data del període romà. L'administració forçosa del terrassà al predi que conreava deu el seu orgien al concurs de tres factors: predomini de l'agricultura, escasseig de braços per les feines agrícoles i l'afany natural del propietari de la terra per assegurar rendiments. En tota societat on s'han aplegat aquests factors, han sorgit espontàniament sota una o altra forma la servitud de la gleva. Ells engendraren el colonat romà. No era tampoc peculiar dels romans però molt generalitzada entre ells, si bé en diversos caràcters, en els primers segles de la seva història i a les acaballesde l'Imperi, la relació de dependència entre homes lliures, institucions que ha sorgit entre totes les societats, en les que la feblesa del poder públic és impotent per garantitzar les persones i les propietats dels súbdits. Al meu entendre, continua Monsalvatge, la pagesia de remença sorgeix de la combinació del colonat romà vincle de l'home amb la terra, i el de la recomanació personal existent entre visigots i francs, vincle de la fidelitat mutu entre homes de lliure condició (41).

Segons Proenca, que ha estudiat a fons el domini territorial del Monestir d'Amer, i que, per la seva proximitat geogràfica a la Vall d'Hostoles, tant interés té per a nosaltres, els usos tenen el seu origen en el costum i no en la llei. Per això hi ha una manca total de testimonis escrits referents a ells en èpoques reculades (42). El mateix succeeix amb la remença personal. Les clàusules «**. . .cum hominibus et feminis el cum omnibus iuribus eorum . . .**», i, «**. . .cum usaticis et serviciis . . .**», incluïen tota classe de prestacions. Històricament es pot comprovar una formulació gradual dels mateixos, des de la segona meitat del segle XI.

La preocupació fonamental de J. Vicens Vives (43), és l'època en que apareix la remença com una situació jurídica de gran nombre de pagesos del NE de Catalunya. Diu que si al segle XI, l'adscripció a la gleva i la remença haguessin estat fets generalitzats, els Usatges n'haurien parlat amb termes concrets. Inclusivament acceptant com a veritable la interpretació d'Hinojosa, solament ens conduiria a admetre, que a mitjans dels segle XI es començaren a manifestar els primers símptomes d'un agreujament general dels pagesos. Aquest empitjorament, esdevingué des del moment en que es plantejà el problema de retenir en el mas els camperols que solien emigrar a terres reials, a les ciutats o a les regions acabades de reconquerir de la Catalunya Nova, a l'objecte de conservar les rendes del camp tant reals com personals. Poc a poc, es va establir i desenvolupar el concepte de considerar al pagès vinculat hereditàriament a la terra, i per tant transmesos amb ella, com subjectes a una redempció o rescat si volien abandonar-la. En els anys que separen la redacció dels Usatges, dels costums de Pere Albert que parlen de la remença com quelcom ja consolidat, des del punt de vista social i jurídic, és a dir, de mitjans del segle XII a mitjans del XIII, té lloc un canvi transcendental en la vida dels rústics que, d'homes més o menys lliures, es converteixen en homes adscrits a la terra de fet i de dret. En aquest mateix període es conjuguen la redempció personal i els mals usos, com a característica específica de la remença catalana. Vicens Vives continua dient, que sobre aquest particular posseeix una documentació nodrida, explícita, i reveladora. Abans de la segona meitat del segle XIII la subjecció als mals usos, no significa adscripció a la terra. Solament amb certa lentitud es van introduint en els formularis les paraules que signifiquen adscripció. Els primes documents que cita són de 1243, 1246, 1255 i 1258.

Pierre Bonnassie, que tan bé ha estudiat el segle XI català, manifesta que fou durant el segle XIII, quan hom redactà els textos jurídico-constitucionals de les Corts de Cervera de 1202, de Barcelona de 1283 i de Montsó de 1289. També apareixen «Les Commemoracions de Pere Albert», i les «Constitucions de la Diòcesi de Girona», que definiren la remença i oficialitzaren la nova servitut (44). Però —es pregunta— la realitat no s'havia anticipat àmpliament al dret? Els nobles del segle XIII, per ventura no s'acontentaren reclamant —i obtenint— el reconeixament legal d'una situació de fet que ja existia abans del 1200 i fins i tot abans del 1150? Ni Piscorsky ni Vicens Vives no exclouen pas la idea, que hom no hagi de cercar antecedents al segle XIII i fins i tot al XI. Aprofitarem —diu Bonnassie— l'espai que ens deixen. La remença catalana de la Baixa Edat Mitjana, es pot definir per la conjunció de dues subjeccions: d'una banda la submissió als mals usos, concebuts d'ara endavant com a càrregues infamats i característiques de la servitud, d'altra banda la vinculació hereditària a la tinença, lligada a l'obligació del rescat —d'ell i dels seus— per a tot tenidor que desitgés abandonar la seva condició. Els mals usos dels segles XIII i XIV, deriven, sense ambigüitat de les imposicions banals imposades als pagesos a partir del 1040. El bosc espès dels mals usos primitius s'aclarirà i solament en sobreviuran cinc: l'exorquia, la intestia, la cogucia, l'arsina i la firma d'espoli forçada.

Realment la implantació de la remença és un procés gradual com veurem seguidament. Les condicions es van anar introduint en les relacions socials en el camp de la Catalunya Vella imperceptiblement. La documentació que nosaltres hem pogut reunir a la Vall d'Hostoles reafirma la idea que, la remença de fet es va adelantar a la seva implantació jurídica. En la segona meitat del segle XII i segurament abans, els homes estaven fortament vinculats a la terra que treballaven.

Estem a la segona meitat del segle XII. Fa poc temps que el Rei Alfons I de Catalunya ha promulgat la Pau i Treva de Fontdarella (1173) i els senyors estan molt intranquils, com ja hem explicat. El Rei deurà admetre una reunió a Girona a l'any 1888, on els grans feudals recuperaran posicions. Estem en ple conflicte institucional. Mentrestant veiem les conseqüències del procés remença a la Vall d'Hostoles. Hem de fer constar que l'avassallament senyorial, molt fort a la Vall, no ha aconseguit eliminr totalment els alous o propietaris lliures, si bé la majoria de pagesos són dependents d'un senyor propietari del domini directe, a qui solen estar encomanats. El senyor directe sol ser en primer lloc el Senyor del Castell d'Hostoles, que és el major propietari, però també l'Abat d'Amer i altres aloers hi posseeixen honors.

La juridicció pertany al Senyor d'Hostoles, que segons sabem pel segle passat posseeix el domini en

feu pel Comte de Barcelona, ara també Rei d'Aragó. Però no coneixem si aquest vincle vassallàtic s'ha perdut, ja que no sabem per manca de documentació, si ara en el segle XII, el senyor d'Hostoles considera el castell com un alou seu. Feudatari o aloer, té la jurisdicció que li dóna poder sobre tots els habitants que vivien en el terme del castell, així com els de Colltort i Puig Alder. Per tant, tots són vassalls seus, tant aloers com pagesos depenents.

Els pagesos depenents posseeixen el domini útil i mentre pagui els censos, contribucions i prestacions a que vénen obligats, la finca esdevé per a ells com una espècie de quasi propietat. Hi ha pagesos benestats, però d'adscripció a la terra i la pràctica consuetudinària dels mals usos han agreujat fortament la seva situació. I vénen temps pitjors.

A 4 de les calendes de juny de l'any 43 del regnat del Rei Enric —19 de maig de 1180— Miró d'Hostoles, la seva esposa Dolça i el seu hereu Galceran, donaren a l'abat d'Amer per remei de les seves ànimes, els masos de: **«Bullols com suis pertinenciis et tenedonibus et ipsum de Plancha similiter et hominibus ibi existentibus . . .»**. Donen també el que els seus antecessors Ponç Ramon d'Hostoles i la seva filla **Estranea** tingueren en un lloc de Cogolls amb «. . .**rustici sive milites** . . .». Uns dies abans, el 17 d'abril, Miró d'Hostoles empenyorà a Bernat de Locata, dos masos que tenia a **Folleianum**, a la parròquia de Sant Vicenç de Canet, que habitaven Josep Costa i Pere Cagalell amb «. . .exitibus et intratibus et cum hominibus et feminis . . .» amb censos, usos agraris i tots els drets, per 70 sous barcelonesos.

Per aquest temps, any 1184, l'Abat d'Amer i Miró d'Hostoles pledejaven sobre diferents qüestions, l'una era sobre la lleuda que els habitants de la Vall d'Amer debien pagar a l'abat per compres fetes en el mecat d'Amer. L'altre era pels masos de **Llongafollia** i **Crosis**, de la Parròquia de Sant Feliu de Pallerols i que Dolça d'Hostoles en el seu testament havia llegat al Monestir d'Amer i que Miró, malgrat el temps passat, encara no havia entregat. El plet es va complicar i el dia 25 de maig del 1187, el Senyor Alfons Rei d'Aragó i Comte de Barcelona, promulgà una sentència arbitral de la que recollim: «. . .**haberunt mansus de Crosis omnibus suis pertinenciis et tenedonibus et pasteuris et lignaris et aquaris et hominibus et feminis et cum omnibus eorum iuribus francum et liberum, sine laique censu et usatico et sine accapitis et chestis et sine omicidis et cuguciis, sicut domina Dulcia in suo testamento . . .**».

Hem de fixar sempre l'atenció en la clàusula, **cum hominibus et feminis** que sol figurar en les vendes i donacions i que representa la transmissió del mas amb totes les pertinences i tot el que hi ha dintre dels seus termes, inclusivament els homes i dones que els habiten.

El 10 de desembre del 1187, Berenguer d'Anglès i la seva esposa Guillerma, mitjançant carta de donació, cediren a l'Abat d'Amer i als seus successors els masos Ferrer, Oliver, de la Rivera i Caviera, junt als homes i dones afectats en els mateixos. «. . .**cum exitibus et regresibus eorum, cum feminis et hominibus pertinentis ad mansis** . . . (45). Els masos estaven situats a la parròquia de Sant Vicenç de Susqueda i Sant Martí de Cantallops (ara Sant Martí Sacalm), sota la punta de la cinglera del Far. Observi's que en aquest document, ja es diu clarament que els homes i dones estan vinculats als masos que treballen.

El 13 de juny del 1196, l'Abat de Narbona, ven al d'Amer, cases que té a Sant Feliu de la Boada, Rupià, Canet i altres llocs, juntament amb els homes i dones que els habiten (46).

En 1199 l'Abat d'Amer, fa renúncia i definició a favor de Berenguer Torrent, del mas Torrent de la parròquia de Sant Feliu de Pallerols, amb totes les seves pertinences i **homes i dones**, pel preu de 8 lliures barceloneses (47).

El 9 d'agost de 1205, Estefania de Palau, donà al seu espòs Bernat de Tavertet, en concepte d'esponsalici, els seus honors en les parròquies d'Amer i Susqueda «. . .**cum hominibus et feminis** . . .» (48).

Finalment i com a prova que considerem definitiva sobre la primerenca aparició de la remença a la Vall d'Hostoles, esmentarem somerament un interessantíssim document subscrit l'any 1207, i deixarem per més endavant un estudi més aprofundit que serà quan repassarem els primers 25 anys del segle XIII. Aquest document, forma part dels capbreus del Monestir d'Amer i és una copia notarial presentada per l'Abat d'Amer, sobre els drets que sempre tingué el monestir, sobre el mas Margarida de Les Planes.

Aquest petit resum el dividirem en dues parts, la primera sobre el masos afectats per la transacció, i en segon lloc, sobre tota la sèrie d'imposicions, drets, usos, prestacions, i béns de totes classes, transpassats junt a la propietat de les terres.

El document copiat literalment diu així «. . .**sit notum cunctis quod ego Mir de Hostolis et uxor nostra Beatrix non seducti set bono animo et spontanea voluntate, per nos et nostros presentes adque futuros difinimus et omnibus modis evacuamos Deo et Ameriensis Ecclesia in manu et potestate Petri ejusdem loci Abbatis in perpetuum omnia iura et dominia et voces et actiones petitiones et exactiones et quicquid accipimus et accipere debemus sive exhigehamus vel exhigere poteramus et vel pertinet et pertinere debet in omni manso quem inabitat Martinus de Montfolad et in omni manso de Clerano, qui sunt in parrochia de Sancti Petri de ipsa Costa et in omni illo manso de Boxoronibus quem inhabitat Petrus ferrarii, et in omne manso de Santa Margarida quem inhabitat Pontius, et in omni manso de Laureto que inhabitat Petrus, et in omnibus illis duobus mansus de Villa in quibus inhabitant Petrus de Villa et Joannes de Villa, et in omni alio manso de Cursu quoe inhabitat Emalricus in parrochia Sancti Cristophori de Cuguls, et in omni manso de Clusela quem inhabitat Petrus, et in omni manso de ipsis Lunis quem inhabitat Raimundus, et in omni illa borda de alodio quem tenet Petrus de Sentgelats in parrochia Sancte Marie de Encies, et in omnibus duobus mansis de ipsa Cumba in illo scilicet et in omni manso de ipso Colello, et in omni manso que inhabitat Bernardus Cornud, et in omni manso de Pedregós, et in omni manso de Novelle qui sun in parrochia Sancti Cristophori de Cuguls, et etiam in omni manso de ipso Torrente, et in omni manso de ipsa Codina, et in omni manso de ipsis Crosis, et in omnibus suis mansoveriis in parrochia Sancti Felicis de Payarols . . .**».

Miró senyor d'Hostoles, signà aquest document de donació a l'Abat d'Amer, de qui rebé 200 sous barcelonesos, era el fill de Dolça d'Hostoles. Quan

atorgà aquest important document estava casat amb segones noces amb Beatriz. En l'any en que es féu aquesta donació —8 de les kalendes de febrer del 1207— la situació social en el camp era molt greu. La pugna entre el Rei i l'oligarquia feudal continuava, i en les corts de Cervera del 1202, obtingueren del Rei Pere la sanció del dret de maltractar, que ja hem examinat anteriorment i que donava al senyor un gran poder sobre els seus homes propis. La pressió de la noblesa feudal sobre el Rei era molt forta i havia aconseguit legalitzat una situació apareguda lentament en les dècades anteriors. L'home adscrit a la terra estava completament en mans del seu senyor, que no solament el podia maltractar i empresonar, sinó, que si volia deixar el mas, havia de pagar la seva redempció. Això ja era costum a la Vall d'Hostoles, com veurem pel document que estem comentant, i no cal oblidar que el costum era la llei.

Miró III d'Hostoles que és el personatge que estem descrivint, era per tant, i sense exagerar, amo i senyor dels seus vassalls, administrador de la justícia i governador del seu petit estat. La seva subordinació al Rei d'Aragó era feble, ja que aquest li tenia traspassada la potestat, per la que Miró III devia retornar quan així fora requerit. Ningú a la Vall d'Hostoles no estava sostret al seu poder, inclusivament els aloers depenien d'ell, tant pel seu poder jurisdiccional com per les encomanacions pactades.

Tenim proves que en aquesta època Miró III tractava d'eliminar els aloers de la Vall, intentant convertir a favor seu drets molt antics, com els d'albergue, en censos sobre la propietat, el que li donaria la possessió de les terres que perdrien al seu caracter al·lodial.

Miró féu aquesta impressionat donació segurament per congraciar-se amb l'Abat, contra qui havia pledejat fortament per qüestions del feu que per ell tenia sobre el mercat d'Amer, ja que la influència espiritual del Monestir era considerable, i Miró en aquesta època seria un home d'edat avançada. Aquesta importantíssima donació comprenia: 2 masos a la Parròquia de Sant Pere Ça Costa, 8 masos i una borda a la de Sant Cristòfol de Cogolls, 3 masos a Santa Maria de les Encies, i 3 a Sant Feliu de Pallerols. En total 16 masos i una borda.

Si aquest document és important per a la història de la Vall, ja que és molt explícit amb detalls de noms de persones, masos, parròquies, etc., aquesta importància augmentava si el considerem a la llum de la Història de Catalunya. Es tracta, com es veurà, d'un dels primers documents catalans en que la redempció dels homes i dones, i l'aplicació dels mals usos, queda ben establerta: «**...Hoc inquam omnia cum exitibus et ingresibus cunctis et terris cultis et heremis, et cum omni honore culto et heremo eiusdem mansis et bordis pertinenti ubique et cum hominibus et feminis et censibus, et usaticis et agrariis, et juvis et traginis, et questiis, et toltis, et fortiis, et placitis, et stabilimentis, et serviciis, et ademprimitiis et cugutiis, et exorquiis, et homicidiis, et intestacionibus, et capitibus fractis et redemtionibus hominum et feminarum, et obligationibus, et lignea, et palea, et coxis vacarum, et garbis, et civadis, et ovis, et caseis, et omnium rerum dominiis sive exactionibus ac proventibus, et omnibus aliis quoque dici vel immaginari sive excogitari aliquo modo possint, qua nos vel aliquis per nos vi vel gratis juste vel injuste vel alia aliquia ratione in supradictis omnibus accipimus et accipere debemus...**».

Aquest excepcional i esgarrifós document, és una prova més de la clara pirateria senyorial exercida a la Catalunya Vella a partir del 1040 i que s'aniria agreujant paulatinament —com diu P. Bonnassie— fins arribar a l'esclatament de la revolta remença de l'any 1462. L'anàlisi del document ens permet constatar que és un document total sobre els drets de Miró d'Hostoles sobre la Vall del mateix nom. Res no s'escapa. Enumera 27 entre drets, exaccions i serveis que deuen prestar els seus vassalls, i si per si se'n escapés algun, les paraules **usaticis** i **serviciis**, tenen un caràcter prou general per recollir el que manqués. Les adscripcions a la terra i l'obligació de redempció pel que volgués deixar-la, estan explícitament compresos en les fórmules: **redemptionibus hominibus et feminis, exitibus et ingressibus i stabilimentis**. A continuació podem assenyalar l'aplicació dels mals usos: **cugutiis, exorquiis** i **intestacionibus**; els drets cobrats per l'administració de la justícia: **placitis** i **homicidis**, els drets sobre la renda de la producció agrària: **censibus** i **agrariis**, les prestacions de serveis: **usaticis, juvis, traginis, questiis, foltis, fortiis**; el dret a aprofitar els béns comunals: **ademprimentiis** i finalment percepcions sobre determinades produccions: **ligna, pallea, coxis vacarum, garbis, civadiis, ovis, casseis**.

Res no es deixa a l'atzar. Amb aquest document a la mà, es comprèn perfectament que l'aparició de la remença a la Vall d'Hostoles fou anterior al 1200. Si bé és cert que les disposicions de les Corts de Cervera i Barcelona, que ja hem esmentat, envalentonarien als senyors, posició que queda reflectida en aquest document, no és menys evident que no feren més que recollir i sancionar situacions de fet que ja s'aplicaven inexorablement. La condició del remença quedava ben establerta a començaments del segle XIII i inclús a finals del XII. La redempció dels homes i dones afectats als masos de la Vall d'Hostoles, era ja llei, ja que figurava en els seus costums.

No s'acabava pas aquí el cúmul d'exaccions, usos, drets i serveis que el senyor d'Hostoles percebia i exigia, ja que a part de la donació, el senyor d'Hostoles reté: «**...in perpetuam definimus, et evacuamus, retinemus nobis tamen scilicet in omnibus his supradictis moligias, tabernas et sonitum castri de Hostolas, itaquos ipso sono non teneatur homines exire a termino ipsis castri ulteris, alia vero omnia his exceptis scilicet moligiis, et tabernis et sonito castri habeat prefata eclesia ad oninem suam voluntatem faciendum perpetuo sine omni retentu quam inde non facimus...**».

És a dir el Senyor d'Hostoles, reté per a ell, drets de monopoli que són seus, el dret de moldre, que és de la seva exclusiva propietat, i és ell qui solament pot fer establiments de molins, i el dret de so del castell, representa l'obligació de tots els vassals, aloers incluïts, d'acudir al castell, quan el Senyor d'Hostoles fes tocar el corn des de la torre principal.

Creiem que la remença a la Vall d'Hostoles apareix ben aviat. El Senyor d'Hostoles és home que assisteix a les Corts convocades pel Rei, per tant està completament al corrent del que es pensa i es fa en la cúspide que governa el país. Per l'altra banda insistirem en que la qüestió geogràfica també juga el seu paper. La Vall d'Hostoles en el cor de la Catalu-

nya Vella i de la Garrotxa, era zona de molt difícils comunicacions a l'Edat Mitja, els oficials del Rei s'acostarien poc a la Vall. Tot ajudà a donar un caràcter més greu a l'aplicació dels usos i normes, que per voluntat del senyor, eren costum i per tant llei. No sabem si això contibuí o no a fer d'aquesta zona l'àrea més violenta durant la revolta remença de 1462 a 1472.

Conclusió. — Mentre a la Vall d'Hostoles, hem observat la paulatina agravació del procés remença, el mateix succeïa a les comarques de la Catalunya Vella. Els documents contenen unes clàusules d'estil que es varen generalitzar, ja que es reprodueixen a totes les comarques. Les notaries, les tenien ben establertes i de fet, recullen documentalment les diferents fases del procés. N'hem fet una petita estadística i degudament agrupades, ens indiquen els grans períodes en que es van produir i són molt representatives dels mateixos. És a dir, és pràcticament impossible de trobar la fórmula «**...et quod non intrabo in castrum, villa, civitatem vel loco privilegiatum...**» abans de l'any 1283, per la senzilla raó que fou utilitzada a partir de la publicació de la constitució anti-remença d'aquest any (49). La fórmula fou emprada amb una gran unanimitat pels notaris que feren els capbreus, tanta l'Empordà, com a la Garrotxa, tant en els llocs grans com els petits, tant en els dominis laics com en els eclesiàstics.

La documentació aplegada, comprèn bon nombre de documents referents a les valls d'Hostoles i Amer, així com la reproduïda per Hinojosa, Proenca en els seus treballs, capbreus de l'Abat d'Amer i del Bisbe de Girona, de parròquies pròximes a la Vall d'Hostoles: Contestins, Sant Gregori, La Barroca, etc.

Època d'adscripció a la terra. — Els documents indiquen clarament la fixació a la terra, admesa pel costum i legalitzada pels Usatges de Barcelona. creiem que comprèn un període que comença als voltants del 1150 i acaba cap el 1200. Es parla dels homes i dones, però encara no de la redempció. Les clàusules més emprades són: **hominibus comanentibus (1070), et habitatoribus ipsius loci (1085), hominibus ibi stantibus (1188), hominibus vel feminis que ibi sunt (1196) cum omnis in se habitantibus (1150), hominibus et feminis pertinentis ad mansos (1187),** i amb la major freqüència s'expressa simplement que la donació o venda del mas es fa «**...cum hominibus et feminis...**». Ja hem fet observar, que no apareix encara la paraula remença, solament s'esmenta l'adscripció a la terra. Per tant la servitud de la gleva ja és admesa de fet i de dret. Els pagesos són en general considerats com un instrument de treball de la terra. Inclusivament les disposicions de les Paus i Trebes de l'època no els protegeixen, quan s'escapen del domini sense consentiment del seu senyor.

Aquesta fórmula correspon a vendes, donacions, establiments. No coneixem encara les usades en els capbreus i homenatges, ni si en elles es feia constar com es farà més tard, l'obligació de residència de l'home propi.

No tots els homes propis estaven inscrits a la terra. Hi havia homes propis encomanats a un senyor per vincle personal, no afectats per cap vincle patrimonial. Si bé pensem que en aquest segle eren poc nombrosos.

Època de la remença de fet. — El procés va avançant. Immediatament després del començament del segle o a finals de l'anterior, és quan s'implanta en el camp el costum de la redempció obligatòria per a tot aquell que vulgui abandonar la terra que treballa. Els documents ja recullen, aquesta nova relació de producció que prové com sempre d'actituds anteriors, que no constaven per escrit. A partir del 1200 els notaris acostumen a consignar amb tota escrupolositat quan es fa transmissió d'un predi o d'un mas «**...cum redemptionibus hominium et feminarum...**» (1207), **pro-redemptione** (1210), **redemptionibus** (1237), o simplement **cum redemptionibus** (1226). En aquesta època, si els pagesos, als ulls de llurs amos no eren més que un objecte de la producció agrària, la veritat és que la remença no era encara reconeguda per la llei escrita. Pero s'estava preparant la llei consuetudinària, que arribaria cap el 1250, amb les Commemoracions de Pere Albert.

Època de la remença de dret. — Ens referim a la llei escrita, que apareix quan Pere II el Gran, atorga la constitució de 1283 «En les terres o llocs en els quals els homes acostumen redimir-se...». Entrem en la tercera i llarga etapa del procés, que farà crisi en 1462, amb motiu de la guerra civil. Una vegada més les clàusules d'estil en la redacció dels documents, ens permetran observar el nou fenomen. Pocs anys després d'aquesta data, en els capbreus i documents d'homenatge dels remences als seus senyors, s'introdueix una nova fórmula totalment esterotipada i generalitzada «**et non intrabo in castro, vila, civitatem vel loco privilegiatum**...», fórmula que sol anar acompanyada per una altra, per la que el pagès es considera home propi, afocat i amansat del seu senyor, per raó d'un mas. Més que mai, degut a les circumstàncies, el pagès no solament es comprometia a residir en el mas, sinó que no podia exiliar-se a cap lloc privilegiat, on transcorregut el termini d'un any i un dia, prescriuria al seu favor, l'obligació de redimir-se. La situació s'agreujava notablement per la classe pagesa. La facultat de redimir-se passarà a mans dels senyors. La remença està ja jurídicament ben establerta i caldrà esperar dos llargs segles, fins el 1485, quan els pagesos per la Sentència de Guadalupe, arbitrada pel Rei Ferran II, seran novament gent lliure, resguardada dels abusos i despotisme senyorials.

JOSEP CANAL i ROQUET

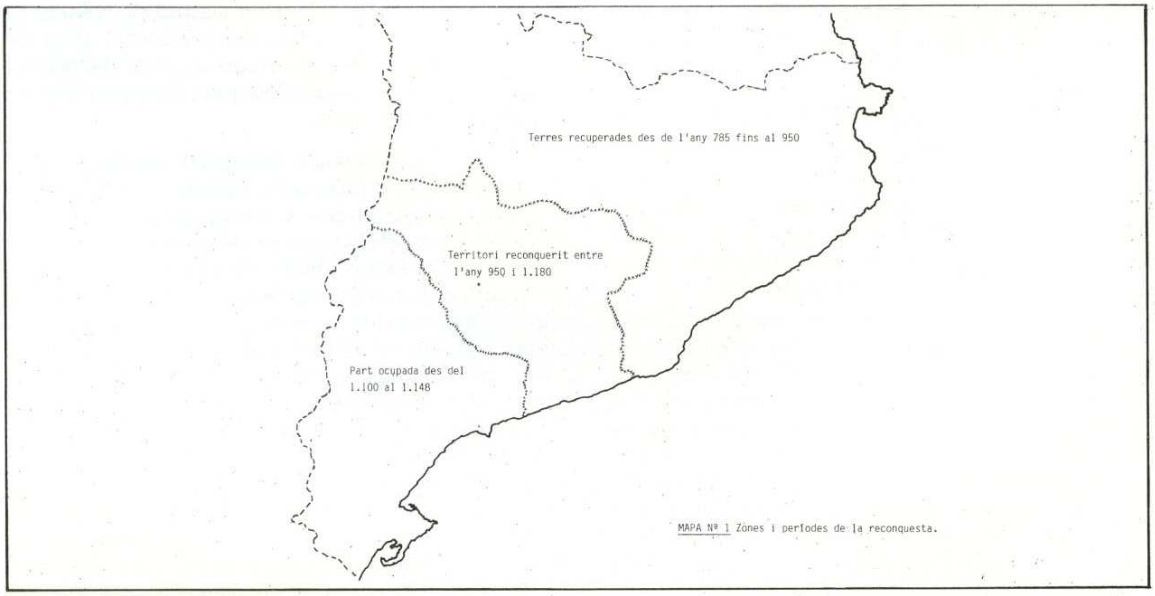
NOTES

1. T.N. Bisson. **EL FEUDALISMO EN LA CATALUÑA DEL SIGLO XII,** pàg. 67 en **ESTRUCTURAS FEUDALES Y FEUDALISMO EN EL MUNDO MEDITERRANEO.** Editorial Crítica 1984.
2. Sacrament i homenatge d'Eneas Miró i Guisla a Ramon Berenguer i Almodis Comtes de Barcelona, pel castells d'Hostoles i Puig Alder. **Liber Feudorum Maior,** Registes 472-473. Arxiu de la Corona d'Aragó (A.C.A.).
3. Veure T.N. Bisson. **L'ÈPOCA DELS GRANS COMTES-REIS** (1137-1276) en **HISTORIA DE CATALUÑA.** Ed. Oikos-Tau 1983 i **HISTÒRIA DELS PAÏSOS CATALANS** de J.M.ª Salrach: **L'ÈPOCA DELS PRIMERS COMTES-REIS** (1131-1213) EDHASA-1980.
4. Galceran d'Ostoles suscribeix el 10 d'octubre la donació recíproca entre ell i el Comte de Barcelona. F. Montsalvatge T-XXVI-36. Francisco Diago. **HISTORIA DE LOS VICTORIOSISIMOS ANTIGUOS CONDES DE BARCELONA** pàg. 150. Ed. fac. 1974.

5. Testament de Bernat Gilbert de Cogolls. Original A.C.A. Amer-13 E. Pruenca **EL DOMINIO TERRITORIAL DEL ABAD DE AMER** doc. n.º 25.
6. M. Coll Alentorn. **GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA** pàg. 232.
7. Testament de Guillem Ramon de Moncada. Senescal. Original A.C.A... Amer 14. Veure també E. Pruenca op. cit. document n.º 26.
8. Testament de Berenguer de **Curtibus** citat per F. Monsalvatge. Vol. XXVI-38.
9. Pergamí del MAS PALLEROLS en mal estat (7x35). Signen com a testimonis Guillem de Port, Ramon de Cloper i Berenguer de Colltort.
10. Donació de Miró III d'Hostoles a l'Abat d'Amer. Veure E. Pruenca op. cit. Vol. II, pàg. 457 i vol. IV document n.º 34.
11. Pergamí del MAS PALLEROLS en estat regular de conservació (18'5x11). Aquest document fou traslladat l'any 1290, pel notari Pere Font, notari públic de la Vall d'Hostoles.
12. Testament de Dolça, senyora de la Vall d'Hostoles A.C.A. Fons monacals n.º 24. E. Proenca op. cit. Vol III pàg. 107.
13. A.C.A. Reial Patrimoni. **LIBER FEUDORUM MAIOR** fol. 474, citat per Constants. Documentos medievales del Castillo de Rocacorba. Anales del Instituto de Estudios Gerundenses. Vol. VIII - 252.
14. A.C.A. Reial Patrimoni. **LIBER FEUDORUM MAIOR** fol. 474.
15. Pergamí del MAS PALLEROLS en molt bon estat de conservació (11'5x4'8). Concessió del Molí de Pallerols. Signen el document: Pere de Sant Feliu, batlle. Ramon de Cloper, Joan Tarafa, Pere de Cogolls, Oliver de Colltort i Pere de Llongafollia. Restes d'aquest molí medieval es poden veure en el lloc conegut per la Fontana, prop del mas de Pallerols.
16. Veure F. Caula. **EL RÈGIM SENYORIAL A OLOT,** pàg. 29.
17. Veure nota 11.
18. Nou document sobre el molí de Pallerols. Pergamí del Mas Pallerols (10x17).
19. Pergamí Arxiu Diocesà de Girona (14x17) Calaix de Camós n.º 434 de Canet.
20. Veure, E. Pruenca op. cit. volum IV, doc. n.º 34.
21. E. Pruenca. Op. cit. vol. II pàg. 323 i 456 i vol. III n.º 35.
22. A. Pladevall **EL SANTUARI DEL FAR,** pàg. 23.
23. El Rei Pere I el Catòlic convocà en la Cort de Barcelona a les calendes d'abril de 1198, una Assemblea de Pau i Treva. Entre els magnats jurants figura la senyal «den Miró de Stoles» **CONSTITUCIONS I ALTRES DRETS DE CATALUNYA,** compilació de 1702, pàg. 489.
24. Pergamí en bon estat. Arxiu del MAS PALLEROLS (16x10).
25. Còpia notarial en l'Arxiu Diocesà de Girona, en una carpeta: «Capbreus de la Vall d'Hostoles». Paper amb segell oficial: sello segundo, ciento treinta y seis maravedíes. Año de 1753. Notari Francesc Claramont, notari públic de la villa d'Amer. (Ha fet la traducció, el Dr. Josep Calzada i Oliveras). Document original és de 8 k. febrer de 1207.
26. Aquest document en pergamí procedeix del fons de l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Girona. Actualment està en A.C.A. Monacals d'Amer, reg. 35. Document citat per F. Caula. **LES PARRÒQUIES I COMUNS DE SANTA EULÀLIA DE BEGUDA I SANT JOAN LES FONTS,** pàg. 44 i 45.
27. Aquest document procedeix també de l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Girona i actualment està en A.C.A. Monacals, Amer Registre 35. Figura traduït en diverses obres, entre elles: Monsalvatge XII-27-82, Prueca op. cit. vol. IV, pàg. 51.
28. Pergamí. Arxiu Diocesà de Girona. Calaix de Camós n.º 34.

29 i 30. J.M. Salrach. **HISTORIA DELS PAÏSOS CATALANS**. Vol. I. **LA DINÀMICA DEL REPOBLAMENT,** pàg. 286 i ss.

31. Veure Thomas N. Bisson. **L'ÈPOCA DELS GRANS COMTES-REIS** en **HISTÒRIA DE CATALUNYA**, dirigida per J. Nadal i P. Wolff. Ed. 1983.
32. Constitució «De las Divinals...» atorgada a Fontdarella per Alfons I, recopilada a **CONSTITUCIONS DE CATALUNYA** op. cit. pàg. 485. Figura també transcrita a **MARCA HISPANICA** (CCCC LXVI). Els textos no s'avenen, ja que mentre el de M.H. conté XIX apartats, el de Constitucions solament en senyala 14.
33. Veure el treball de T.N. Bisson senyalat en la nota 31.
34. Veure nota 23.
35. Pere I en las Corts de Barcelona de 1200 atorgà la constitució «De las Divinals...» **CONSTITUCIONS DE CATALUNYA** op. cit. pàg. 491.
36. Pere I sanciona en aquestes tristement cèlebres Corts, el «Dret de maltractar». **CONSTITUCIONS DE CATALUNYA** op. cit. pàg. 494.
37. Nova constitució atorgada a Barcelona l'any 1210. Dret enfitèutic. **CONSTITUCIONS** op. cit pàg. 343.
38. Veure Pierre Vilar **CATALUNYA DINS DE L'ESPANYA MODERNA.** Vol II, pàg. 59.
39. Veure P. Bonassie. **CATALUNYA MIL ANYS ENRERA** Vol II, pàg. 365.
40. P. Vilar **CATALUNYA DINS DE L'ESPANYA MODERNA.** Vol II. **RECONQUESTA I REPOBLAMENT: ELS PROBLEMES DE LA DEMOGRAFIA CATALANA MEDIEVAL,** pàg. 41.
41. F. Montsalvatge. **ELS REMENCES.** Ed. 1098, pàg. 7.
42. E. Pruenca. Op. cit.
43. Jaume Vicens Vives. **HISTORIA DE LOS REMENSAS,** pàg. 18. És indubtablement el treball de J. Vicens el més documentat, aparegut fins ara sobre el fenoment remença. L'evolució està perfectament descrita, i la seva gran capacitat de síntesi i d'interpretació històrica és ben evident en aquest treball.
44. Veure Bonnassie op. cit. nota 39.
45. A.C.A. Monacales Amer n.º 27.
46. E. Pruenca, op. cit. Vol. III n.º 41.
47. Pergamí del MAS PALLEROLS.
48. E. Pruenca, op. cit. Document de 9 d'agost de 1205. Doc. 45.

MAPA Nº 1 Zones i períodes de la reconquesta.